

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Ondřej Batka

**Rozmlouvání člověka stavu rytířského s pánem Jeho Milosti o
hospodářství a důchodích pivovářských – edice, ortografický a
jazykový rozbor textu z roku 1604.**

The edition of the old Czech text depicting two aristocrats' discussion about
brewing and its undesirable effects to the feudal society – edition, ortography
and language analysis of the old Czech text from 1604.

Mokrosuky 2017

Školitel: Mgr. František Martínek, Ph.D.

Konzultantka: Mgr. et Mgr. Kateřina Smyčková, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Mokrosukách dne 8. srpna 2017

.....

Ondřej Batka

Abstrakt

Tato práce představuje komentovanou edici tisku *Rozmlouvání člověka stavu rytířského s pánem Jeho Milosti o hospodářství a důchodích pivovárských*, který zobrazuje satirizující rozhovor dvou šlechticů diskutujících o hospodářství a nežádoucích vlivech pivovarnictví na společnost raného novověku. V první části představujeme transkribovanou edici textu pořízenou podle současných pravopisných pravidel. Druhá a třetí část práce obsahuje pravopisný a jazykový rozbor textu, ve kterém upozorňujeme na nejvýraznější rysy editovaného textu. Do čtvrté části práce jsme zařadili transliterovanou podobu textu pořízenou způsobem, který zachycuje veškeré z hlediska studia vývoje pravopisu sémanticky relevantní prvky původního textu. Ediční zásady a soupis emendací najdeme v páté části práce. V této části také představujeme tisk z hlediska literárněhistorického a nabízíme jeho stručnou interpretaci. V poslední kapitole přehledně shrneme nejvýraznější rozdíly pravopisného plánu mezi vydáním z roku 1604 a starším vydáním z roku 1594.

Abstract

This bachelor thesis proposes a commented edition of the Czech satiric text from 1604 depicting two aristocrats' discussion about brewing and its undesirable effects to the feudal society. The first part presents the edition of the text converted according to current orthographical usage. The second and third part contains an analysis of the language and the orthography system accentuating the most noticeable elements of the text. The fourth part presents the edition of the text preserving all the semantically relevant elements of original orthographic system of the text. The principles of editing, the list of emendations and also basic information about the history of the text and its interpretation can be found in the fifth part of this work. In the last part we briefly compare the differences between the orthography of the text from 1604 and another release from 1594.

Klíčová slova: čeština střední doby, edice, humanismus, pivovarnictví, satira, transkripce, transliterace, ortografická analýza, jazyková analýza

Key words: Old Czech language of the middle ages, edition, humanism, brewing, satire, transcription, transliteration, orthography analysis, language analysis

Obsah

Úvod.....	9
1. Edice.....	11
2. Pravopisná analýza.....	18
2.0. Teoretická východiska.....	18
2.0.1. Typ pravopisu a ortografický stav památky.....	18
2.0.2. Metoda.....	18
2.0.3. Terminologie.....	19
2.1. Zápis konsonantů.....	19
2.1.1. Hláška b.....	20
2.1.2. Hláška s.....	21
2.1.3. Hláška š.....	22
2.1.4. Hlášky z, ž, c, č, r, ř.....	22
2.1.5. Hlášky d', t', ň.....	23
2.1.6. Hlášky j, g.....	24
2.1.7. Zdvojené konsonanty.....	25
2.2. Zápis vokálů.....	25
2.2.1. Vokál u.....	26
2.2.2. Označování kvantity.....	27
2.2.3. Distribuce měkkého i a tvrdého y.....	27
2.3. Funkce majuskulí.....	28
2.4. Hranice slov.....	29
2.5. Interpunkce.....	30
3. Jazykový rozbor.....	33
3.0. Metoda.....	33
3.1. Hláskosloví.....	33
3.1.1. Diftongizace ý>ej.....	33

3.1.2.	Diftongizace ú>ou	33
3.1.3.	Změna uo>ů.....	34
3.1.4.	Úženi é>í	34
3.1.5.	Protetické v-	34
3.1.6.	Zdvojené souhlásky.....	34
3.1.7.	Rozdíly způsobené asimilací znělosti	35
3.1.8.	Koncové hlásky ť, v, ž.....	35
3.1.9.	Náslovné j- v přítentních tvarech slovesa být.....	36
3.2.	Morfologie	36
3.2.1.	Substantiva	36
3.2.2.	Adjektiva, zájmena, číslovky	36
3.2.3.	Slovesa	37
3.3.	Syntax	37
4.	Transliterace	39
5.	Ediční poznámka a textově kritický aparát	52
5.0.	Způsob vydání	52
5.1.	Literárněhistorická poznámka	52
5.1.1.	Tisk.....	52
5.1.2.	Recepce	53
5.1.3.	Interpretace.....	53
5.1.4.	Autorství.....	54
5.2.	Ediční zásady transkribované edice.....	55
5.2.0.	Cíl a metoda	55
5.2.1.	Jednotné grafické úpravy textu	56
5.2.2.	Kvantita	58
5.2.3.	Další neobvyklé hláskoslovné jevy	61
5.2.4.	Zdvojené hlásky	61

5.2.5.	Slova cizího původu	61
5.2.6.	Asimilace znělosti	61
5.2.7.	Interpunkce.....	62
5.2.8.	Mezislovní předěly	62
5.2.9.	Grafická úprava	62
5.3.	Ediční zásady transliterované edice.....	63
5.3.0.	Cíl a metoda	63
5.3.1.	Úprava textu	64
5.4.	Textově kritický aparát k transkribované edici	66
5.5.	Textově kritická aparát k transliterované edici.....	66
6.	Nejvýraznější rozdíly mezi dvěma vydáními textu Rozmlouvání	67
6.1.	Rozmlouvání1594NM	67
6.2.	Porovnání ortografické stránky dvou vydání.....	67
Závěr.....		68
Soupis literatury		70
Staré tisky.....		70
Edice.....		70
Ediční poznámky.....		71
Internetové zdroje, slovníky, lístkové databáze, korpusy		71
Použitá sekundární literatura.....		72

0. Úvod

Cílem této práce je představit dosud nepříliš známý text¹ *Rozmlouvání člověka stavu rytířského s pánem Jeho Milosti o hospodářství a důchodích pivovárských*². Součástí práce jsou dvě edice textu, které jsou doprovázeny edičními poznámkami a textově kritickými aparáty, dále dvě samostatné studie přibližující text z hlediska ortografického a jazykového, porovnání dvou vydání textu *Rozmlouvání* a literárněhistorický popis textu.

Transkribovanou edice textu jsme upravovali podle obecně přijímaných edičních zásad (s přihlédnutím k edičnímu přístupu vybraných edic českých textů raného novověku³) tak, aby měl výsledný text pravopisnou podobu odpovídající současným pravopisným pravidlům a současně jsme zachovali všechny jazykových zvláštnosti, které lze v původním textu najít. Transliterovanou edici textu jsme upravovali takovým způsobem, aby výsledný text zachytil veškeré jevy, které jsou sémanticky relevantní z hlediska studia vývoje českého ortografického systému.

V pravopisné analýze představujeme text z hlediska ortografických zvyklostí tiskaře: podáváme soupis grafů užitých v textu a prezentujeme výsledky analýzy distribuce vybraných ortografických jevů. Vedle toho se zabýváme i problémy jako je interpunkce, distribuce velkých a malých písmen či problémem distribuce mezislovních předělů.

V jazykové analýze představujeme text především z hlediska proběhlých hláskových změn a hláskoslovných odlišností oproti dnešnímu stavu jazyka, dále pak poukazujeme na nejvýraznější odlišnosti morfologické. Nadto podáváme i informace o vybraných jevech týkajících se syntaktického plánu textu, jakými jsou např. popis tendencí k rozestavení slovních druhů ve větě či popis valenčního rámce vybraných sloves.

V literárněhistorické části ediční poznámky představujeme text z hlediska jeho recepce v dějinách literatury a přidáváme i stručnou interpretaci textu. Těžiště textu však vedle dvou zmíněných lingvistických studií spočívá především ve zpřístupnění edičních úprav textu. Vedle toho, že práce představuje dosud neprobádaný textový materiál, který může být dále využíván jak pro potřeby lingvistického, tak literárněhistorického zkoumání, můžeme ji chápat i jako skromný příspěvek jak k současnému edičnímu přístupu ve vydávání

---

¹ Více k reflexi textu v kapitole 5.1. *Literárněhistorická poznámka*.

² Uvádíme název v úpravě podle dnešních pravopisných pravidel. Dále v práci uvádíme zkrácený název *Rozmlouvání*.

³ Více k edičním úpravám v kapitole 5.2. *Ediční zásady transkribované edice*.

středněčeských literárních památek, tak k vývoji českého jazyka na přelomu 16. a 17. století a především k vývoji českého pravopisného systému v tomto období.

1. Edice

Rozmlouvání člověka stavu rytířského s pánem Jeho
Milosti o hospodářství a důchodích pivovářských.

Jest prvé vytištěna léta páně 1554.

Isais 28. Vexatio dabit intellectum auditui.

A nyní v nově vytištěna u Danyele Sedlčanského léta 1604.

Rozmlouvání člověka stavu rytířského s pánem Jeho Milosti o hospodářství a důchodích pivovářských.

Jest prvé vytištěna léta páně 1554.

Isais 28. Vexatio dabit intellectionem auditui.

5 A nyní v nově vytištěna u Danyeale Sedlčanského léta 1604.

Pán sedě v svém pokoji, zeman k němu na přátelské rozmluvení přijedši, takto řeč učinil:
Dobrý den; dobrý den vaší milosti.

Pán: Dej vám Pán Bůh zdraví, můj pane a příteli, rád vás v dobrém zdraví vidím.

10 Zeman: A já též vaší milosti na Pánu Bohu zdraví dobrého a ve všem dobrém prospěchu žádám, a přitom službu svou, vždycky povolně hotovou, připovídám.

Pán: Přátelský vám děkuji a rád vás vidím, neb všecek můj umysl byl ten, abych vás některou chvíli k sobě pozval a s vámi v přátelském rozmlouvání poseděl.

Zeman: Ano, snad Pán Bůh to způsobiti ráčil, čeho jste žádostiví býti ráčili, že se mé s vaší milostí shledání nyní vykonalo.

15 Pán: Nu, prosím vás, můj pane a příteli, posed'te a povězte mi, kterak se na svém zdraví máte a hrubě-li hospodaříte.

Zeman: Na svém zdraví, děkuje Pánu Bohu, dobře se mám, a že se ráčíte ptáti, vaší milosti děkuji. Co se pak hospodářství dotýče, jistěť nejsem tak dobrý hospodář, jako vy býti ráčíte.

20 Pán: Ano, o mně to slovo jest, že bych dobrým hospodářem, a zvláště v tomto kraji N. předním býti měl: ale takové dokonalosti, co by na dobrého hospodáře náleželo, u sebe nenacházím. A já dne včerejšího i také dní předešlých s svými písaři sem na počtu seděl a v pravdě pilně všeckny své důchody, na čem a z čeho mi co přichází, vyhledával. Až pak, když
25 přišlo na hospodářství, na dvory, popluží, koně, dobytky, rybníky a mlejny, tak i na jiné všecky věci. Mezi těmi všemi, na čem bych lepší užitek poznati mohl, nenacházím jako z pivováru.

Zeman: Kterak, prosím vaší milosti.

30 Pán: I tak, pane, sami sobě řkouc: poddaní moji všickni pšenice jinam nikam vezti nesmějí než ke mně. Piva od žádného bráti nesmějí než ode mne, a kdo by pšenici do města vezl a pivo tam bral, hned mi musí jednu kopu grošův pokuty dáti. A přitom od nich pšenici беру, zač stojí po XVI a po XVII groších českých nejdraže, a pivo jim vystavují po XXXV groších

českých obyčejně. Tolikéž drva pivovářská i hvozdová nestojí mně mnoho, neb mi je lidé moji z okolních vesnic v mých lesích v rovenství dělají a potomně robotou odvezti musejí. A což já vám tuto oznamují, to jest tak, a vím, že také pivovár máte.

Zeman: V pravdě, pane, nemám, račte předce praviti.

35 Pán: Vařím tříkrát do týhodne, vystavují z každé várky po XXX větelích. A tak již rozumím, že mi jeden pivovár nebude moci postačiti, musím druhý dáti udělati, a tu teprva oužitek znamenitý budu moci poznati, lépe nežli z půl, aneb bez mála ze všeho mého panství sobě oužitek přivesti.

40 Zeman: I když se pak, jakož se to trefuje, pivo nepodaří, buďto že bude smrduté, podpuštěné, zastuzené a zkažené, tuť také na tom zisku žádného (není-li škody) míti neráčíte?

Pán: Nevěřte vy tomu, musí chlapi píti všeckno napořád, zdař se neb nezdař, a zouplna zaplatiti jako za nejlepší.

Zeman: Ba, pane, tuť já tomu teprva rozumím, že vaše milost na tom ráčíte znamenitý oužitek míti.

45 Pán: Ano tak, ba znamenitý, jako sem prvé pověděl: jako z polovice panství svého, a zvlášť když druhý pivovár ustavěti dám, větší jistě oužitek budu moci poznati.

Zeman: V pravdě, pane, že musíte na hotový groších znamenité summy a bohaté míti.

Pán: Můj pane a příteli, věřte mi toho, jako mne živého vidíte, že skůro peníze pán (jako říkají) býti nemohu. Neb se teprva, jakž se naději, právě počínám v hospodářství zpravovati.

50 Zeman: I není podobné po zprávě vaší milosti, kterak znamenité důchody míti a dobrým hospodářem předním v tomto kraji N. býti ráčíte, abyšte znamenitých sum míti neráčili: ano, sem já tím oumyslem k vaší milosti nejvíce přišel, chtěc vaší milosti za nějakou půjčku do nedlouhého času žádati.

55 Pán: I na mou čest, můj pane a příteli, kdyby mi nyní kdo chtěl do tisíc kop grošův půjčiti, chtěl bych mu z nich ourok dávat, a na to jistotu dostatečnou udělati.

Zeman: Pane milý, již musím to, což mi nyní na mysl přichází, oznámiti, račtež mi odpustiti.

Pán: Ba jedné oznamte.

Zeman: Již ne s jedním, ale s několika svými dobrými pány a přáteli o těch živnostech a oužitcích i o hospodářství znamenitém jako teď s vámi rozmlouvání sem měl. Až také na to

60 přišlo, že jsú mi znamenité z pivovárův oužitky ukazovali, schvalujíc tu živnost mezi jinými
 všemi důchody nejpřednější býti: a však když jsem jich tak mnoho jako nyní vaší milosti
 poslouchal, žádný mi o tom, aby jakou summu pohotově (jakož se pro rozličné příhody
 trefuje) míti měl, nepověděl. Rovně jim jako vaší milosti: kudy by to přijíti mělo, poněvadž
 tak znamenité oužitky z těch pivovarů berou, aby peněz míti neměli, sem se podivil: nebo
 65 u příkladu pověděti musím, mnozí měšťané nemají než tu jedinkou živnost piva vaření a sotva
 v týmdni jednu várku. A nyní, jak jsou se pivováři v stavu našem rozmohli, ve dvou nedělích
 vaří a malý počet věrtelův vystavují. Však proto k potřebě, ano i přáteli, peníze mají. Nebo na
 mou čest pravím, že jest na oko vídati, když do města přijeti ráčíte, kterak oni dosti pyšně a
 stkvostně tráví lepší kus, lepší truňk vína a piva, nežli častokrát u vaší milosti i u mne se
 70 nachází. A já jednu chvíli trefil jsem se náhodou v Praze k purkmistrovi, maje s nim známost:
 nechtěl bez toho býti, než abych s nim u voběda zůstal. To v pravdě vaší milosti oznámiti
 mohu (neb ten jistý byl sladovník), že tu také nákladné krmě a stůl stkvostný byl, víno dvoje
 nebo troje výborné bílé a červené, netoliko vaše milost aneb já, ale znamenité kníže bylo by
 na tom vobědu přestati mohlo. Při tom pak ženy jejich nákladné roucho, čuby, sukňě,
 75 aksamítové, damaškové i jiné hedbávné šaty, řetězy zlaté i prsteny drahé mají, že se jest čemu
 podiviti. Když se pak z nich který chlap (sobě řkúc) žení, tu byšte skutečně, jakou ženy jich
 pýchu provozují, uhlédati ráčili.

Pán: Můj pane a přáteli, netřeba o tom mnoho praviti, však sem častokrát na to hleděl a
 s jinými pány a přáteli, kde oni berou, tomu sem se podivil.

80 Zeman: Kterak vy pak peněz míti neráčíte, poněvadž do týhodne několikrát vařiti dáte?

Pán: Nu, to tam, jáť jich jistě nemám. Než navraťme se zase k našemu prvnímu rozmlouvání a
 o užitku pivovářském rozjímání. Jáť bych vám k tomu, abyšte vy sobě pivovár (poněvadž lidi
 drahý počet a vesnic máte) ustavěti dali, raditi směl, a než by dvě aneb tři léta minuly,
 skutečně byšte užitek znamenitý poznali.

85 Zeman: O tomť já (že byšte mi dobrého příti ráčili) nepochybují a z této rady vaší milosti
 děkují: a poněvadž jsem tomu (že byšte ten oužitek pivováru sobě velmi oblíbiti ráčili)
 vyrozuměl, ne jiným umyslem, než přejíc vaší milosti i poddaným vaší milosti, též i vši obci
 české země (poněvadž jsem také jeden obyvatel v ní) všeho dobrého, i také na budoucí časy,
 což by nám užitečného zůstati mělo, ano také i poctivého, z té lásky, co se přízně za největší
 90 zavedení vši země české snáší, velmi krátce, toliko nebudť vaší milosti obtížné, oznámiti chci.

Pán: Velmi rád chci vás poslechnouti a nechci sobě nic stěžovati.

Zeman: Poněvadž netoliko vaše milost, ale i jiných panův počet znamenitý jest, kteréž ten
 důchod piva vaření znamenitě sobě oblibují a za přední důchod počítají a mnoho dobrého,
 sobě v tom zároveň s vaší milostí smejšlejíce, pokládají. Já pak tomu na odpor pravím, že
 95 skrže ta naše piva vaření po malých letech, jestliže sobě neurozumíme a neusmyslíme v čas,
 přijdou lidé k skáze i k zahubení.

Pán: I kterak prosím oznamte.

Zeman: I takto: dokavádž stav vaší milostí i také náš (pravdu sobě povědouc, však žádný
 neslyší) v svém starobylém způsobu a pořádku stál, ode všech v znamenité vážnosti byl
 100 držán: pán pánem, rytíř rytířem, měšťan měšťanem etc. byl. A každý svého povolání, jakž na
 koho náleželo, užíval: ale jakž sme se z svého povolání vytrhli, a tak z glejchu vystoupili,
 lakomství, pýše se rozmoci dali a mlátníkův z sebe nadělali: a měšťané též, majíce na
 hotových peněžích statky znamenité, spýchali i svého stavu a povolání vystoupili, erby ne po
 svých předcích, ale za peníze sobě zjednali, potom statkův pozemských (aby také panovali)
 105 sobě nakoupili, a my jim také raději nežli jiným (neb nám lépe zaplatili) prodávali. A my pak,
 jakž sme se v stavu našem v ta piva vaření dali, tak jsme hned všecku svobodu k hřešení tomu
 sedlskému lidu beze všeho přetržení propustili, jedině, aby což piva navařiti a vystaviti dáme,
 čistě odbývati a vypiti pomáhali. Tak hned mezi sebou na všechny strany hyneme a chudneme:
 tolikéž poddaní naši všickni zepseli a velmi zlí hospodáři se udělali, nechce se jim vorati ani
 110 síti, nebo mnozí pro věrné truňky o koně přicházejí, a tak gruntové hynou, opouštějí se a
 vesnice scházejí: a čím dál (jako ona baba řekla), vždy hůře. I kudy to přichází, vždy se
 musím na grunt navrátiti. I tímto, tak jakž se u mne snáší, dobře k uvážení vaší milosti
 připouštím, neb dokudž jsme my se v ta piva vaření nedali a z měst poddaným naším piva
 vystavovali, tehdy jsme jim pod velikou pokutou všedního dne píti i též nočního sedání
 115 nedopouštěli, dotud naši poddaní o takovém vožralství nevěděli a krčem tak zhusta jako již
 nyní nebývalo. Ano já pamatuji, a nejsem velmi starý, že krčma od krčmy někde v míli, v půl
 druhé i víc vzdálí bývala. A sedlák z té vsi, kdež krčmy nebylo, než by míli neb půl druhé do
 krčmy šel, raději s čeládkou svou doma poseděl a piva domácího řídkého nebo pečeného aneb
 z planých hrušek a jablek vína nadělaného, ba i vody se napil, a tak se truňky nepřepnil. A na
 120 zejtrí ráno i s čeládkou svou způsobný byl k dílu i ke všemu jinému. Měl-li jest který groš,
 nepropil, neprohrál, sám sebe i s čeládkou svou v dobrém způsobu zachoval. A tak vstana
 ráno, živnosti své hleděl, voral, rozsíval a oužitek bral, nám poplatek, v čemž spravedlivě
 zaseděl bez prodlévání buď na svatého Jiří neb na svatého Havla, zouplna vycházel. Ale již
 nyní kde ves, tu krčma anebo dvě, a kde dva sedláci, hned krčma třetí. A tak jest propuštěna a

125 propůjčena jim přílišná svoboda vožralství, hry, z toho sváda, bitvy, mordy, smilstvo,
 cizoložstvo, a divné, neslýchané, nedím lidské, ale pře pesské, nepravosti od nich nastávají,
 ješto člověku dobrému, pobožnému jest nad čím lítost míti i zaplakati. K tomu sami i těmto
 řečem jako pravdě místo dáti ráčíte: neb dokudž toho piva vaření nebylo, pokudž tak zhusta
 krčem nebývalo a taková svoboda v žrádle a v pití nebývala propuštěna, tedáž lid sedlský,
 130 jakož jsem již toho dotekl, byl hospodařnější i pobožnější. Ano, mezi stavem vaší milosti i
 našemi již s těmi jejich nešlechtnostmi, soudy a nesnázeami znamenitě sobě všudy stýskají.
 Nebo před lety nedavnými toho tak mnoho jako nyní nebejvalo, všickni praví, že to pamatují.
 Ale kudy jim to přibývá, na to zdravě pomysliti nemohu a neumím, než na tento grunt
 nastoupiti musím. Že se to jinudy neděje, než skrze ta piva vaření a v tom jejich žrádle
 135 osvobození. Nebo jinudy sme jim krčmy zapovídali a je ven z nich vyháněli, ale již nyní
 nehoníme, než aby čistě pili, k tomu je skůro nutíme, a když se pak již zežerou, žádného sobě
 nic neváží, modlitby svaté ani víry neumějí. Ano, jsou již v tom lidu sedlském troupi hrubí,
 staří, šediví, Otče náš, a jako sem pověděl, víry neumějí. Však proto syny a dcery plodí. Nu,
 poněvadž ti a takoví sami Boha neznají ani víry neumějí: i kterak oni a k čemu dobrému syny
 140 své a dcery, jsúc tak zhovadilí, psými mravy ozdobení a v dobrém nezvyklí, učiti a cvičiti
 budou, zdaliž slepý slepému cestu ukazovati bude: co se vaší milosti zdá? Jací to mravní lidé
 budou a kterak se taková z Markoltového lesu křivolaká dřeva podaří. I hle, račtež na to
 pomysliti, kudy to přichází a z čeho. Že předkem z našeho přílišného lakomství a pejchy. Neb
 jsme přílišnou svobodu tomu sprostnému lidu v žrádle a v pití pro naše oužitky a piva vaření
 145 propustili. Nu, co potom z toho přijde, když nám od nich gruntové zpustnou, statky utratí, a
 když oni nic míti nebudou, prosím vaší milosti, kde my peníze bráti budeme? Ano, nyní ješto
 oužitky a důchody znamenité z těch pivovárův míti ráčíte, dosti jest činiti (a jako jste sami
 toho prvé dotknouti ráčili), že peníze pán býti nemůžete. I kudy opět dále přichází, poněvadž
 jsem počal, nechť předce konám, věřím, že mi v tom za zlé míti neráčíte, však jsme pak sami.

150 Pán: Jediné mluvte předce.

Zeman: I tudy to jde, jakož o tom napřed málo nětco dotčeno jest, totiž skrze naše veliké
 lakomství a nemírou, kteráž se nyní ve všech stavích rozmohla, pýcha. Pohleďte na stav
 panskej, rytířský a městský, ba i na ten lid sedlský. Stav náš i my sami jakých pokrmův a
 oděvů rozličných po Vlasku. Přitom co jen na Jeho Milosti královské pánu našem i na
 155 knížatech uhlédáme, i ty aksamitové střevíce míti musíme. Tolikéž naše ženy, s námi se
 srovnávajíc, v jakém nákladném, drahém, zbytečném i neslýchaném oděvu chodí. Po blátech
 aksamítu, damašky vláčí, a tak mrzce kálejí. Aksamítu, damašku a toho hedbávného roucha,

160 kterak my za několik set kop grošů každého roku zkažíme a v nic obrátíme. A chtějíc se jedni
 druhým vrovhati, do posledního vykládáme. A protož jest slyšeti, že Jeho Milost královská,
 pán náš milostivý, bedlivě ten pořádek zpravování obecného dobrého vyhledati a v Zemi
 Rakouské, kterak by se všickni stavové, počnouc od vrchního pana až do nejmenšího
 řemeslníka, chovati měli, skrze vytištěnou zprávu pod mandátem vydati ráčil. Ješto by v
 pravdě takového nařízení: jenž má titul Ordo reformationis pollitiae, mezi námi potřebí bylo.
 165 Prosím vaší milosti, račte pohodnouti a na to zdravě pomysliti, jakou my summu zlatých a
 nejlepší mínce do Němec a do Vlach z české země vydáváme. Oni naše zlato a stříbro míti
 budou a ty naše plundry se v nic obrátí a za nic nestanou. A tak Čechové než se nadějí, ve psi
 (jako říkají) co v kvíti zůstanou. Co do těch našich velikých statkův, prosím vaší milosti, když
 Čechové peněz míti nebudou. A my již nyní pěkně počínáme, bez peněz statky jedni druhým
 prodáváme, papírem a voskem sobě platíme: po malých časech, jestli to Pán Bůh proměnití
 170 neráčí, Bůh dejž bych já selhal, Němci českou zemi osadíme. Než kdybychom my sobě za
 času srozuměli, na prvních Čechův a našich starých otcův šlapěje nastoupili. Předkem
 lakomství opustili, pýchu čertu do pekla poslali a poručili: a jeden každý, jakž stav na koho
 náleží, aby se tak choval. Ano, za oněch časův z stavu vaší milosti i také našeho. Jistě, jakž na
 nás náleželo, jsme se drželi každého času v několika koních buď na sněmy, a kdežkoli potřeba
 175 kázala, pán napřed, služebníci za ním poctivě jezdili. Ale nyní, jakž jsme se všickni na
 opačinu obrátili. My páni nazad a služebníky jsme napřed pustili, aby lid obecní, který pán a
 který služebník, rozeznati nemohli. A pro menší outratu na kotčím vozu bez jizdy již jsme se
 naučili jezdit, a bude-li ten neřád dlouho trvati, já se hrozně bojím, abychom po časích pěšky
 nechodili.

180 Pán: I na mou čest pravím, že jste mi znamenitý hřebík v čelo vrazili a o všem pravdu
 pověděli. Než nerád bych proto, aby to měšťané slyšeli.

Zeman. By pak slyšeli, však se jich tak mnoho jako i nás dotýče.

Pán. Tehdy já tomu rozumím, že vy pivováru stavěti nedáte.

185 Zeman. Ba, pane milý, nedám, aniž bych jej dal sedlskému lidu k pohoršení. Ano, kdybych
 měl stavený, byť domácí potřeba nezhajovala, hned bych jej zbořiti rozkázal. S tím Vaší
 milosti dávám dobrou noc: neb sotva za světla doma budu.

Pán. Všemohúcí Pán Bůh vás na cestě provoditi rač.

2. Pravopisná analýza

2.0. Teoretická východiska

2.0.1. Typ pravopisu a ortografický stav památky

Ortografickým plánem se editovaný tisk nijak významně neliší od běžné tiskařské produkce přelomu 16. a 17. století⁴. Je tištěn bratrským pravopisem, který v sobě kombinuje diakritický a spřežkový systém. Tisknuto bylo důsledně: text neobsahuje větší množství tiskových chyb⁵.

2.0.2. Metoda

Předmětem této studie je rozbor ortografického plánu literární památky z přelomu 16. a 17. století. Pro naši potřebu jsme pořídili transliterovanou edici tisku podle takových zásad, abychom zachytili původní pravopisný stav textu co možná nejvěrněji⁶. Ortografickou analýzu jsme pak prováděli na transliterovaném textu, který ve studii označujeme jako *Rozmlouvání*.

Základní příručkou k analýze ortografického plánu středněčeských textů je publikace *Humanistická čeština*⁷ Jaroslava Poráka. Od doby vydání této příručky vyšlo několik dalších publikací, které se tímto tématem zabývají. Především jmenujme kolektivní publikaci *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*⁸. Inspirativní jsou také edice památek starší literatury, které obsahují ediční poznámky komentující grafickou stránku jazyka, např. edice Kořínkových *Starých pamětí kutnohorských* s ediční poznámkou od Alexandra Sticha⁹, Rvačovského *Massopusta* s ediční poznámkou od Dušana Šlosara¹⁰, Bridelových *Jesliček* s ediční poznámkou Pavla Koska¹¹ či ediční poznámka k publikaci *Františku nebeský, plavče přesmořský* od Aleny A. Fidlerové et al.¹².

V případech, kdy to považujeme za přínosné, zobrazujeme nasbírané informace v podobě tabulek. Veškeré popisy ortografického plánu textu ilustrujeme příklady z transliterovaného textu (podáváme vždy transliterovanou podobu výrazu vyznačenou kurzívou a číslo řádku,

⁴ Tento soud činíme na základě informací načerpaných z publikace Porák, Jaroslav (1983).

⁵ Pro konkrétnější informace ohledně chybovosti v tisku viz ediční poznámky a textové kritické aparáty edic zpřístupněných v této práci.

⁶ Pro bližší seznámení se zásadami, podle kterých jsme při převodu textu potupovali, viz kapitolu 5.3. *Ediční zásady transliterované edice*.

⁷ Porák, Jaroslav (1998).

⁸ Čornejová, Michaela – Rychnovská, Lucie – Zemanová, Jana eds. (2010).

⁹ Stich, Alexandr (2000).

¹⁰ Šlosar, Dušan (2008).

¹¹ Kosek, Pavel (2012).

¹² Fidlerová, Alena A. et al. (2010).

popř. rozsah řádků, na kterém se citovaný výraz či pasáž nachází). Pokud je nějaký citovaný výraz v transliteraci rozdělen na konci řádku spojovníkem, přepisujeme dohromady bez znaménka.

2.0.3. Terminologie

Mluvíme-li ve studii o *hláskách*, zvýrazňujeme je kurzívou (např. hláska *i*). Mluvíme-li o **grafech**, popřípadě o **formě**, míníme tím jednotlivé grafické znaky ortografického systému, které odpovídají jednotlivým hláskám jazyka – přičemž jeden graf může plnit funkci označení více různých hlásek a jedna hláska může být v textu označována různými grafy – a zvýrazňujeme je tučným písmem (např. grafy **s** a **f** označují hlásku *s*; graf **y** zase označuje jak konsonant *j*, tak vokál *y*). Vedle grafů jednoduchých rozlišujeme i grafy složené (např. složený graf **Rž** označuje majuskulní variantu hlásky *ř*), a rozdělujeme grafy majuskulní (např. **A**, **Sf**) a minuskulní (**a**, **f**)¹³.

2.1. Zápis konsonantů

V textu se vyskytují tyto grafy a digrafy pro označení konsonantů: **b, ƀ, c, č, d, d', ff, h, ch, g, y, k, l, m, n, ň, p, r, ř, s, f, ff, fs, t, t', w, z, ž, B, C, Cž, D, G, H, Ch, J, K, L, M, N, P, R, Rž, S, Sf, T, W, Z**¹⁴.

V následující tabulce přinášíme přehled jednotlivých hlásek a příslušných grafů, pomocí kterých jsou v textu označovány; v posledním sloupci pak nabízíme přehled užití jednotlivých grafů ve vybraných výrazech.

<i>Konsonant</i>	Minuskulní graf	Majuskulní graf	<i>Příklad</i>
<i>b</i>	b, ƀ	B	<i>dobrý 16; neb 25; Buoh 18</i>
<i>c</i>	c	C	<i>Wždycky 23; Co 37</i>
<i>č</i>	č	Cž	<i>Sedlčanského 11; Czlowěka 2</i>
<i>d</i>	d	D	<i>Hospodářstwij 3-4; Důchodijch 4</i>
<i>d'</i>	d', d	-	<i>posed'te 32; fedě 13</i>
<i>f</i>	ff	-	<i>treffuge 79</i>
<i>g</i>	g	G	<i>groffjch 61; Groffűw 59</i>
<i>h</i>	h	H	<i>Rytijřského 2-3; Hospodářstwij 3-4</i>
<i>x</i>	ch	Ch	<i>Důchodijch 4; Chlapi 83</i>

¹³ Více k problematice terminologie grafematiky srov. Šefčík, Ondřej (2010).

¹⁴ Do seznamu nepojímáme litery **x** a **v**, které se vyskytují pouze v latinském textu a v zápisu římských číslic.

<i>j</i>	g, y	J	<i>pokogi 13; Dey 17; Jář:bych 168</i>
<i>k</i>	k	K	<i>Człowěka 2; Kragi 41</i>
<i>l</i>	l	L	<i>Rozmlauwánj 1; Lefých 66</i>
<i>m</i>	m	M	<i>Rozmlauwánj 1; Mleyny 50</i>
<i>n</i>	n	N	<i>Pánem 3; Nu 31</i>
<i>ň</i>	ň, n	N	<i>truňk 141; Rozmlauwánj 1; Němec 353</i>
<i>p</i>	p	P	<i>Hospodářstwij 3-4; Pánem 3</i>
<i>r</i>	r	R	<i>prwé 6; Rozmlauwánj 1</i>
<i>ř</i>	ř	Rž	<i>Prátelšké 14; Ržetězy 155</i>
<i>s</i>	s, f	S	<i>s Pánem 3; Rytijřského 2-3; Stawu 2</i>
<i>š</i>	ff, fs	Sf	<i>Wytiffstiena 6; náfs 201; Sfaty 155</i>
<i>t</i>	t	T	<i>Stawu 2; Tolikéz 63</i>
<i>t'</i>	t', t	T	<i>giftěť 38; Tifýc 108</i>
<i>v</i>	w	W	<i>Rozmlauwánj 1; Wytiffstiena 6</i>
<i>z</i>	z	Z	<i>Rozmlauwánj 1; Zeman 20</i>
<i>ž</i>	ž	Z	<i>těž 20; Žěna 152</i>

Tabulka 1: Přehled jednotlivých konsonantů a jim odpovídajících grafů s příklady.

V následujících kapitolách studie provádíme analýzu vybraných ortografických jevů textu *Rozmlouvání*. Považujeme-li to za přínosné, vkládáme tabulku se statistikou.

2.1.1. Hláška *b*

V textu nalezneme minuskulní grafy **b** a **ě** a majuskulní **B** označující konsonant *b*.

Na existenci dvojí minuskulní formy pro *b* poukazuje Jaroslav Porák¹⁵ a o jeho distribuci informuje Ondřej Koupil¹⁶ a Pavel Kosek¹⁷.

V textu *Rozmlouvání* se hláška *b* vyskytuje celkem ve 240 případech, z toho ve 226 případech v minuskulní podobě. Graf **ě** najdeme v 72 případech ve dvou pozicích: 1. v 56 případech na začátku slova (*ěyl 26; ěráti 57*), z toho ve 33 případech se pak jedná o počáteční hlásku *b* u tvarů slovesa *ěýt*; 2. v 16 případech na pozici na konci slova (*neě 25; aneě 77*).

¹⁵ Porák, Jaroslav (1983), s. 37.

¹⁶ Koupil, Ondřej (2003), s. xxxii; Koupil, Ondřej (2012), s. 119.

¹⁷ Kosek, Pavel (2012), s. 231.

Graf **b** se v tisku vyskytuje ve 154 případech, z toho ve 153 případech uprostřed slova. V 10 případech se **b** vyskytuje ve slovech, která byla rozdělena na konci řádku tak, že druhá část slova na nadcházejícím řádku začíná hláskou *b* (*Wo=běda* 145-146; *staro=bylém* 202-203), tedy v pozici, která by se dala z typografického hlediska označit jako počáteční. V 16 případech bylo **b** užito na začátku druhého slova ve skupině dvou po sobě jdoucích slov, která podle dnešního úzu chápeme jako dva výrazy oddělené mezerou, ale v originále jsou tištěna dohromady (*že:bych* 40; *na:čem:bych* 51). Ve všech těchto 16 případech se jedná o tvar slovesa *být*.

Na základě analýzy docházíme k závěru, že distribuce těchto dvou grafů je systematická¹⁸. Jedinou výjimku najdeme na řádku 344, kdy je na začátku výrazu *by* graf **b**¹⁹.

Graf	b	ḃ
Celkem	154	72
Na začátku slovu	1	56
Na konci slova	0	16
Uprostřed slova	153	0

Tabulka 2: Přehled výskytu grafů **b** a **ḃ**.

2.1.2. Hláška *s*

Distribuce grafů pro označení hlásky *s* se v textu až na 3 případy shoduje s pravidly, která v příručce *Humanistická čeština*²⁰ popisuje Porák. Pro hlásku *s* nalezneme v textu minuskulní formy *s* a *f* a majuskulní formu *S*.

Minuskulní *s* ve funkci pro označení hlásky *s* se v tisku vyskytuje ve 32 případech, z toho v 16 případech samostatně ve funkci předložky *s* (*s wámi* 27; *s Waſſj* 30) a ve 12 případech na konci slova (*wás* 19; *kus* 140). V případech na konci slova je *s* vlastní koncovkou substantiva či zájmena, v textu se nevyskytuje žádná zkrácená podoba 2. os. sg slovesa *být*. Dále se pak graf *s* vyskytuje v 1 případě v první pozici ve skupině hlásek *ss* (*Pesfké* 265). V rozporu se způsobem distribuce *s/f* v tomto tisku i v dobovém tiskařském úzu se v jednom případě *s* vyskytuje na začátku slova (*shledáni* 31) a ve 2 případech v pozici uprostřed slova (*gestliže*

¹⁸ Ačkoliv fonologická platnost obou variant je stejná, stejně jako v případě grafů *s* a *f*.

¹⁹ V tomto případě by se pak mohlo předpokládat, že tiskař zamýšlel vytisknout výraz *by* dohromady s předcházejícím výrazem *kerak*, ale nezbylo mu dost místa na řádku pro vložení spojovacího znaménka.

²⁰ Porák, Jaroslav (1983), s. 16-18.

195, *Rytířský* 323), což jsou pozice typické pro graf **f**. Slova *jestliže* a *rytířský* se v tisku vyskytují i ve variantách se *f*, výraz *shledáni* v textu najdeme pouze jednou.

Graf **f** se ve funkci pro označení hlásky *s* v tisku vyskytuje celkem ve 436 případech, z toho v pozici uprostřed slova ve 266 případech (*Rytířského* 2-3; *milofti* 3) a v pozici na začátku slova ve 169 případech (*sedě* 13; *fwém* 13); z toho v 37 případech v reflexivním zájmenu *se* (*kterak se* 33; *se ráčijte* 36). V tisku ne nevyskytuje žádný případ vokalizované podoby předložky *se*. V 1 případě **f** najdeme ve druhé pozici ve skupině hlásek *ss* (*Pesské* 265).

Graf	s	f
Na začátku slova	1	169
Uprostřed slova	2	266
Na konci slova	12	0
V předložce <i>s/se</i>	16	0
Celkový počet výskytů	32	436

Tabulka 3: Přehled výskytu grafů *s* a *f*.

2.1.3. Hlásky *š*

Pro hlásku *š* v textu nalezneme pouze označení pomocí spřežek: digraf **Sf** se používá pro označení majuskulní podoby hlásky *š*, **ff** a **fs** pro její minuskulní podobu. V textu se nevyskytuje žádná forma s diakritickým znaménkem.

Majuskulní forma **Sf** se v tisku objevuje ve 2 případech (*Sfaty* 155; *Sfediwij* 292). Minuskulní forma **fs** se vyskytuje pouze v 5 případech, a sice v postavení, kdy se hlásky *š* nachází na konci slova (*grofs* 253; *náfs* 201); forma **ff** se vyskytuje ve 155 případech vždy v pozici uprostřed slova (*Wytiſſtiena* 6; *přigedffý* 15).

Graf	ff	fs	Sf
Na začátku slova	0	0	2
Uprostřed slova	155	0	0
Na konci slova	0	5	0

Tabulka 4: Přehled výskytu digrafů *ff*, *fs* a *Sf*.

2.1.4. Hlásky *z*, *ž*, *c*, *č*, *r*, *ř*

V tisku se vyskytují grafy **z**, **ž**, **c**, **č**, **ř**, **C** a **Z** a digrafy **Zě**, **Cž** a **Rž**.

Rozlišování mezi hláskou *z* a *ž* je v textu graficky důsledně dodržováno. Majuskulní graf **Z** se v tisku vyskytuje ve 33 případech, z toho ve 28 případech označuje majuskulní variantu

hlásky *z* (*Zeman* 20; *Zlaté* 155), ve zbylých 5 případech je **Z** součástí spřežky **Zě** pro označení majuskulní varianty hlásky *ž* (*Zěny* 158, *Zě* 283). Diakritické znaménko, které odlišuje majuskulní variantu *ž* od *z*, se vždy tisklo nad grafem **ě**. Jiný způsob označení majuskulní formy *ž* se v tisku nevyskytuje.

Minuskulní *z* se v textu vyskytuje ve 214 případech a zpravidla vždy označuje hlásku *z* (*Rozmlauwánj* 1; *zdrawij* 18). Minuskulní **ž** se vyskytuje ve 200 případech: ve 174 případech označuje hlásku *ž* (*těž* 20; *Službu* 21), ve 14 případech je součástí spřežek označujících majuskulní formu hlásky *č* (*Cžlowěka* 2; *Cžeskyých* 62) a ve 2 případech součástí spřežek označujících majuskulní formu hlásky *ř* (*Ržetězy* 155; *Ržemeřlnijka* 345-346).

Minuskulní podoby hlásek *č* a *ř* se v tisku značí příslušnými grafy **č** a **ř**. Velké i malé *c* a *r* se v textu zapisuje stejně jako dle dnešního úzu příslušnými grafy **c**, **C**, **r** a **R**.

2.1.5. Hlásky *d'*, *t'*, *ň*

V textu se vyskytuje více způsobů označení hlásek *d'*, *t'*, *ň*.

Prvním způsobem je označení těchto hlásek pomocí diakritického znaménka – to platí pouze v případech minuskulních forem. Forma s diakritickým znaménkem se vyskytuje v případech, kdy se palatizovaná hláska *d'*, *t'*, *ň* nachází na konci slova (*ted'* 117, *giftěť'* 37-38; *zaroweň* 194), a v případech, kdy po palatizované hlásce následuje souhláska (*pořed'te* 32; *nawraťme* 166; *truňk* 141).

V případě, kdy se hlásky *d'*, *t'*, *ň* vyskytují ve slabikách *di*, *ti*, *ni*, se interpunkční znaménko – stejně jako je tomu podle dnešních pravidel – nepoužívá. Proti skupinám **d**, **t**, **n** s grafem **i** stojí skupiny s **y**, přičemž užití **i** nebo **y** je prostředkem pro rozlišení výslovnosti (*podiwil* 130 x *wždycky* 23, *milofiti* 3 x *pokuty* 60, *znamenité* 94 x *Pány* 105). Toto pravidlo platí i pro dlouhé varianty vokálů (*Důchodijch* 4; *Rytijřského* 2-3; *nyrij* 10) a majuskulní formy (*Tifýc* 108).

Ve třetím případě – v postavení konsonantů *d'*, *t'*, *ň* před *e* – se rozdílná výslovnost konsonantů signalizuje grafem **ě** s diakritickým znaménkem (*děkugi* 25, *giftě* 91, *některau* 26). To platí i pro majuskulní formy (*Němec* 353). Jedinou výjimkou je slovo *Wytiřftiena* (6) z titulního listu, kde je namísto **ě** použito spřežky **ie**.

Ve všech 5 případech výskytu slabiky *ťa* v textu je tato slabika zachycena pomocí spřežky **tia** (*Měřftiané* 388). Tento zápis v době vzniku tisku ovšem patrně neměl žádnou oporu ve

výslovnosti²¹. Podle Poráka²² by užití spřežky **ie**, která se nachází na titulním listu a je vytištěna větším typem liter než zbytek textu, mohlo být způsobeno tím, že tiskař neměl příslušnou literu ve všech typech písma. Slabiky *ña* a *d'a* se v textu nevyskytují.

2.1.6. Hlásky *j, g*

Hlásky *j* se v tisku označuje minuskulními formami **g** a **y** a majuskulní formou **J**.

Minuskulní forma **g** se v textu vyskytuje ve 194 případech, přitom ve 188 případech ve funkci pro označení hlásky *j* (*pokogi* 13) a v 6 případech hlásku *g* (*gruntowé* 229). Majuskulní **G** se vyskytuje v 17 případech, přičemž v 7 případech označuje hlásku *g* (*Groffjūw* 59) a v ostatních 10 případech hlásku *j* (*Geho* 3). Rozdílná fonologická platnost formy **g** není nijak signalizována.

Graf **g** pro označení hlásky *j* se v tisku užívá ve 47 případech před vokálem *e* (*geden* 72), v 96 případech před vokálem *i* (*pokogi* 11) a v 1 případě před vokálem *o* (*nezhagowala* 393). Dále pak v 6 případech na koncích slov (*mūg* 16), ve 25 případech na začátku slova před souhláskou²³ (*gfem* 120; *gde* 319), ve 2 případech po předponě *ne-* u tvarů slovesa *být* (*negfem* 36), v 11 případech v pozici po samohlásce a před souhláskou (*prijgdau* 196, *obyčegně* 61, *propūgčena* 260). Ve 13 případech se jedná o slovo, ve kterém hlásce *j* předchází vokál *e* (*negfem* 36; *wčeregffjho* 42).

Grafem **y** se hlásky *j* značí ve dvou případech: 1. předchází-li konsonantu *j* vokál *e*. Tato varianta se v tisku vyskytuje v 17 případech. Ve 3 případech se přitom jedná o slovo, které je zakončeno hláskovou skupinou *ej* (*Dey* 15; *gey* 391), v 7 případech se jedná o slova s předponou *nej-* (*neydráže* 60; *neywijce* 103), v dalších 7 případech se jedná o skupinu hlásek *ej*, která vznikla diftongizací z původního dlouhého *y* (*Mleyny* 48; *fmeyfflegjce* 192); 2. následuje-li za konsonantem *j* vokál *a* či jeho dlouhá varianta *á* (*yako* 36; *yá* 18). Tato varianta se v textu vyskytuje celkem v 50 případech, z toho ve 36 případech před hláskou *a* a ve 14 případech před její dlouhou variantou.

Všechny ostatní výskyty grafu **y** označují hlásku *i*.

Hlásky *j* se v tisku dále označuje majuskulními formami **J** a **G**. V textu najdeme 4 výskyty formy **J** (*Ját'* 166; *Jablek* 246) – ve všech těchto případech konsonant *j* předchází hlásce *a* či její dlouhé variantě. Forma **G** se v textu vyskytuje v 10 případech (*Geho* 3; *Giřij* 256).

²¹ Porák, Jaroslav (1983), s. 30.

²² Porák, Jaroslav (1983), s. 27.

²³ Z toho ve 24 případech ve tvarech slovesa *být* a jednou ve výrazu *jde*.

Graf	g	y	G	J
<i>ja/já</i>	0	50	0	4
<i>je/jé</i>	47	0	7	0
<i>ji/jí</i>	96	0	3	0
<i>jo/jó</i>	1	0	0	0
<i>ej</i>	13	17	0	0

Tabulka 5: Přehled výskytu forem **g**, **y**, **G**, **J** pro označení konsonantu **j** ve skupinách se samohláskou.

2.1.7. Zdvojené konsonanty

V textu nalezneme několik případů zdvojených souhlásek.

První skupina takových případů jsou cizojazyčná slova (*reformationis* 349; *pollitiae* 349) a přejímky (*Summu* 124) v tomto případě z latiny. V textu můžeme vedle výrazu *Summu* najít ještě tvar v loc. pl. tohoto substantiva, ve kterém se vyskytuje pouze jeden graf **m** (*Sum* 103).

Ve všech 3 výskytech hlásky *f* v textu je tato hláska označována digrafem **ff** (*treffuge*).

Dále se v textu vyskytuje zdvojené *ss*, které se označuje dvojicí skupiny grafů **sf** (*Pesfké* 265), zdvojené *c*²⁴, které se označuje dvojicí grafů *tc* (*nětco* 321) a zdvojené *d* (*Poddanij* 55; *raddy* 175).

2.2. Zápis vokálů

V tisku se vyskytují tyto grafy a digrafy pro označení vokalických hlásek a dvojhlásek: **a**, **á**, **e**, **é**, **ě**, **ei**, **i**, **ij**, **j**, **o**, **u**, **ů**, **ú**, **v**, **au**, **uo**, **A**, **E**, **Y**, **O**, **AU**.

Hlásky *a*, *e* a *o* a dlouhé varianty *á* a *é* v tisku značí stejně jako podle dnešního úzu. Digraf **au** označuje dvojhlásku *ou*. Forma **ě** má v některých případech platnost grafu označující *ě*, jindy je součástí sprežky (*Zěny* 150) nebo značí palatálnost předcházejícího konsonantu (*giftět'* 36). Následující tabulka nabízí přehled jednotlivých hlásek, jejich grafickou reprezentaci v textu a příklady jejich užití.

²⁴ Porák, Jaroslav (1983), s. 94-95.

<i>Hláška</i>	minuskulní graf	majuskulní graf	<i>Příklad</i>
<i>a</i>	a	A	<i>Rozmlauwánj 1; A nynij 10</i>
<i>á</i>	á	-	<i>Pánem 3</i>
<i>e</i>	e, ě, ie	E	<i>Pánem 3; Człowěka 2; Wytiffstiena 10-11; Erby 213;</i>
<i>é</i>	é	-	<i>Rytijřského 2-3</i>
<i>i</i>	i, y	Y	<i>miłosti 3; Rytijřského 2-3; Y tak 54</i>
<i>í</i>	ij, j, ý	-	<i>Rytijřského 2-3; Rozmlauwánj 1; Piwowářských 4-5</i>
<i>o</i>	o	O	<i>Rozmlauwánj 1; O tom' 173</i>
<i>u</i>	u, v	-	<i>Stawu 2; vmyfflem 178;</i>
<i>u</i>	ů, ú, uo	-	<i>Důchodijch 4; gfú 119; Buoh 18</i>
<i>ou</i>	au	Au	<i>Rozmlauwánj 1; Aužitek 78</i>

Tabulka 6: Přehled jednotlivých vokálů a jim odpovídajících grafů s příklady.

2.2.1. Vokál *u*

Krátký vokál *u* se označuje minuskulním grafem **u** (223 případů) a grafem **v** (37 případů).

Majuskulní forma pro hlásku *u* se v textu nevyskytuje.

V tisku najdeme 7 výskytů formy **v** ve funkci samostatné předložky *u* (v *Danyele* 11; v *sebe* 43), 20 výskytů v předponě *u-* (*včinił* 15; *vmyfl* 26; *vžitek* 51), 6 výskytů v předponě *neu-* (*nevrozumjme* 197; *nevmijm* 282) a 4 výskyty ve zkratce, kdy se hlásku *u* vyskytuje na poslední pozici slova (*to^v* 169; *šlepě^v* 299).

Malé **u** se v textu vyskytuje celkem ve 311 případech, z toho v 88 případech jako součást digrafu **au** a ve 223 případech samostatně, kdy označuje krátkou hlásku *u*. Graf **u** se vyskytuje vždy buďto uprostřed slova (*děkugi* 25; *hrubě:li* 34) či na konci slova (*počtu* 45). Dlouhá varianta vokálu se v tisku vyskytuje v 55 případech, z toho je v 50 případech značena formou **ů** (*Důchodijch* 4; *půł* 77) a ve 4 případech formou **ú** (*gfú* 119, *Wffemohúcý* 399). V jednom případě se v tisku vyskytuje forma **uo** (*Buoh* 16). Diftongizace *uo* > **ů** již byla v této době ovšem dokončena²⁵, tudíž se zde patrně nejedná o označení dvojhlásky *uo*, ale o grafický relikv označující dlouhou variantu hlásky.

²⁵ Porák, Jaroslav (1983), s. 107-120.

2.2.2. Označování kvantity.

Kvalita se v textu označuje velmi důsledně²⁶. U vokálů *á* a *é* se kvantita označuje diakritickým znaménkem, v případě hlásky *u* se její dlouhá varianta označuje grafy *ú* a *ů* a v 1 případě spřežkou *uo*. Dlouhá varianta vokálu *o* se v textu nevyskytuje.

Dlouhé *í* se v tisku označuje formami **j** a **ij**; forma **j** má 173 výskytů, forma **ij** také 173 výskytů. Tyto formy jsou v textu distribuovány zcela náhodně (např. sice 21 výskytů *Waffj* x 0 výskytů *Waffj* nebo 4 výskyty *Rytijřfký* x 0 výskytů *Rytjřfký*; avšak 1 výskyt *Rozmlauwánj* x 1 výskyt *rozmlauwánij*; 5 výskytů *nynij* x 9 výskytů *nynj*, 3 výskyty *Přjteli* x 3 výskyty *Přijteli*).

Problematická je kvantita u počátečního grafu **v**, která není schopna rozlišovat kvantitu. Podle Dušana Šlosara²⁷ konkurence grafu **v** a digrafu **au** v počáteční pozici svědčí o tom, že v některých slovech, která jsme dnes zvyklí vyslovovat dlouze, nemusela kvantita být. V textu se konkurence **v** a **au** vyskytuje i v rámci jediném lexému (*vmysl* 26 x *aumyslē* 104), což patrně může poukazovat na rozdílnou výslovnost kvantity i v rámci jediného lexému. Nejsme však schopni bezpečně rozhodnout, zda se počáteční **v** ve výrazu *vmyfl* vyslovovalo krátce či dlouze.

2.2.3. Distribuce měkkého *i* a tvrdého *y*

Distribuce měkkého **i** a tvrdého **y** po grafech **b**, **ǫ**, **p**, **m**, **v** a po **l** je důsledně rozlišována a řídí se stejnými pravidly jako v dnešním úzu (*způfobiti* 29 x *Dobytky* 49; *bitwy* 263 x *byl* 26; *Piwa* 56 x *pýchu* 158; *miłoſti* 3 x *vmyfl* 26; *zdrawij* 18 x *wykonalo* 31; *několika* 115 x *flyſſeti* 340). Jediné odlišnosti oproti dnešnímu úzu představuje spojení *Léta minuli* (170) a ins. pl. *Přátely* (116).

Tvrdé **y** se tiskne důsledně v souladu s dnešním územ po souhláskách *h* (*hyneme* 224), *ch* (*peychy* 305), *k* (*wždycky* 23) *r* (*Rybnijky* 49), dále také vždy po konsonantech *c* (*wěcy* 50; *chcy* 185), *s* (*Syny* 294; *mufym* 232), *z* (*mezy* 121; *zyſku* 81). Po *d*, *t*, *n* se tiskne tvrdé **y**, jsou-li hlásky vyslovovány tvrdě (*wždycky* 23; *pokuty* 60; *nynij* 10).

Měkké **i** se tiskne po konsonantech *j* (*pokogi* 13; *giſtět'* 37), *ř* (*přigedffy* 15; *Pijfaři* 45), *č* (*včinił* 15; *ráčili* 30) a *ž* (*Poplužij* 49; *Aužittek* 78). V jednom případě také po *ff* (*treffil* 141). Po

²⁶ Pro bližší informaci viz kapitoly 5.2. *Ediční zásady transkribované edice* a 5.4. *Textově kritický aparát k transkribované edice*.

²⁷ Šlosar, Dušan (2008), s. 554.

d, t, n se tiskne měkké **i**, vyslovují-li se příslušné hlásky jako *d', t', ň* (*widijm* 20; *gedinkau* 221; *milofti* 3; *naftaupiti* 283; *wffycykni* 55; *nynij* 10),

Po *š* se vždy píše krátké **y** (*prigedšfy* 15; *wffycykni* 55) a dlouhé **i** (*našfij* 239; *pobožněšfij* 275).

2.3. Funkce majuskulí

Funkce majuskulí ve starších textech zatím nebyla důsledně prozkoumána na širším textovém materiálu²⁸. Komplexnější studii o funkci majuskulí ve starých textech přinesl kolektiv Alena A. Fidlerová, Robert Dittmann a Veronika S. Vladimírová²⁹, krátkou kapitolu najdeme i v Koskově studii³⁰ v edici Bridelových Jesliček. Příručky se o této problematice nezmiňují. Obě jmenované studie vydělují skupiny podle různých kritérií, do kterých doplňují jednotlivé výrazy tištěné s počátečním majuskulním grafémem na základě jejich lexikálního významu či slovnědruhové příslušnosti. Protože vydělení jednotlivých kategorií je v obou studiích různé, zavádíme vlastní kategorie podle potřeb textu *Rozmlouvání* s přihlédnutím ke způsobu kategorizace ve jmenovaných studiích. V této kapitole se nesnažíme podat exaktní výsledky analýzy, jako spíše pojmenovat nejvýraznější tendence.

První funkce majuskulí je funkce členící: majuskulní grafy najdeme zpravidla vždy na začátku nové věty a až na tři výjimky vždy po dvojtečce. V souladu s dnešním pravopisným územ se majuskule vyskytují také u vlastních jmen osob (*Danyele* 11; *Giřij* 258; *Hawla* 249), měst (*w Praze* 143) a u jmen označujících národnost (*Czechowé* 360; *Němec* 353) a názvy zemí (*do:Wlach* 353). Vedle toho se vyskytují i v adjektivech od těchto názvů utvořených (*Czešských* 61-62; *Rakaufké* 343). Dále se majuskule vyskytují u výrazů označujících osoby, a sice v případě označení řemesel a povolání (*Hospodář* 38; *Kotčjm* 381-382; *Sladow|njik* 147-148), společenského stavu (*Měšftian* 205; *Purgkmištrowi* 144; *Poddaným* 179), příbuzenských a jiných mezilidských vztahů (*přijтели* 32, *Syny* 294; *Dcery* 294; *Otcuŭw* 368), ale i při obecnějším označení (*Baba* 240; *Człowěka* 2; *Chlapi* 84; *Zěny* 158; *Lidé* 301). S velkou počáteční literou se tisknou i výrazy pojmenovávající zvířata a bájně tvory (*Cžertu* 369; *Dobytky* 49; *Koně* 228) a adjektiva od nich odvozená (*pře:Pešské* 265; *Pfými* 297).

S velkou literou se dále tisknou výrazy označující pojmy a předměty hodné úcty, a to jak úcty náboženské (*Bůh* 29; *Modlitby* 289-290; *Swaté* 290; *Wijry* 290), tak světské (*Erby* 213; *Geho milofti* 328; *Narižzenij* 348; *Knjže* 151). Dále majuskule najdeme u výrazů pojmenovávajících určité množství (*Kop* 337; *Summu* 124; *Tifyc* 108; *Wěrtelijch* 73), u pojmů označujících

²⁸ srov. Fidlerová, Alena A – Dittmann, Robert – Vladimírová, Veronika S. (2010).

²⁹ Fidlerová, Alena A – Dittmann, Robert – Vladimírová, Veronika S. (2010).

³⁰ Kosek, Pavel (2012), s. 235-236.

časové úseky (*Léta* 172; *Nedělích* 135; *Ráno* 251; *Roku* 337), abstrakta (*Lakomstwij* 369; *Pýchu* 369), drahé materiály (*Aksamjtowé* 127; *Damaſſkowé* 154; *Zlaté* 155; *Štříjbro* 355) zemědělské komodity (*Hruffek* 248; *Jablek* 248-249; *Pŕffenice* 55; *Piwo* 62), pojmy s vazbou na hospodářství (*Aužitek* 78; *Aurok* 110; *Důchodijch* 6), pozemky a majetky (*Panſtwj* 90; *Měſta* 139; *Dwory* 48-49; *Mleyny* 50), finance (*Penijze* 96; *Mjnce* 353; *Groffűw* 59) a oděvy (*Oděwű* 327; *y:Prŕſteny* 155; *Czuby* 153; *Sukně* 153).

Jak je vidět na četných příkladech, vedle substantiv najdeme majuskule i v počáteční pozici některých adjektiv (*Rakaufké* 343) a zájmen (*Geho miloſti* 328).

2.4. Hranice slov

Hranice mezi slovy jsou v tisku v některých případech distribuovány rozdílně od dnešního úzu. Najdeme zde 55 výskytů (do tohoto výčtu nezapočítáváme emendované výrazy) skupin výrazů, které podle dnešního úzu chápeme jako dvě různá slova, avšak v tisku jsou tištěny dohromady (*že:bych* 42; *na:čem:bych* 53; *ode:mne* 59); z toho se v 5 případech jedná o výrazy s příklonkou *-li*, která v textu není označena pomlčkou, ale je ke slovu připojena (*hrubě:li* 34; *nenj:li* 82), v 15 případech je k předcházejícímu výrazu připojen tvar slovesa *být*, v 7 případech jsou spojena dvě neplnovýznamová slova³¹ (*na:čem:bych* 51; *ode:mne* 57), v 19 případech je spojeno neplnovýznamové slovo se za ním jdoucím plnovýznamovým slovem (*a:Piwo* 58; *w:Stawu* 134) a v 9 případech jsou spojena dvě plnovýznamová slova (*dobrými:Pány* 115; *giné:Hedbáwné* 154).

kombinace	počet výskytů	příklady
příklonka -li	5	<i>hrubě:li</i> 34; <i>nenj:li</i> 82
synsém. + být	15	<i>že:bych</i> 40; <i>co:by</i> 42
synsém. + synsém	7	<i>na:čem:bych</i> 51; <i>ode:mne</i> 57
synsém. + autosém.	19	<i>a:Piwo</i> 58; <i>w:Stawu</i> 134
autosém. + autosém.	9	<i>dobrými:Pány</i> 115; <i>giné:Hedbáwné</i> 154

Tabulka 7: Přehled výskytu spojení dvou výrazů a jejich klasifikace.

Častým jevem je absence spojovníku při rozdělení slova na konci řádku. V tisku se vyskytuje 143 rozdělovníků a 36 případech rozdělovník chybí (*zdra|wj* 19-20; *žádo|ſtiwj* 29-30).

³¹ Mezi neplnovýznamová slova počítáme v tomto případě i deiktická slova.

2.5. Interpunkce

Užitím interpunkce se ve svých studiích zabývají Pavel Kosek³² a Dušan Šlosar³³.

V textu *Rozmlouvání* se vyskytuje několik typů členících znamének:

termíny	transliterační značky	výskyt
virgula	/	378
colon	:	22
punctus interrogativus	§	1
punctus	.	157
parenthesis	()	15
odstavcová značka	¶	38
spojovník	=	143

Tabulka 8: Přehled interpunkčních znamének.

V transliterované edici se vyskytují ještě znaménka *ː* a *|*. Tato znaménka nejsou obsažena v tisku, do transliterované edice byly doplněny námi za účelem signalizovat rozdílnou distribuci mezislovních předělů.

Punctus (dnešní terminologií tečka) má v textu stejnou funkci jako v současné češtině, tedy signalizovat konec uzavřeného větného celku (*Dey wám Pán Buoh zdrawij můg Pane a Přjteli/ rád wás w dobrém zdra|wj widijm.* 17-20). Vedle toho se tečka vyskytuje před začátkem promluvy po výrazech *Pán* a *Zeman*, jejichž funkcí je informovat o mluvčím promluvy (*Pán. Ano o mně to flowo gest/ že:bych dobrým Hospodářem/ [...] 39-40*).

Interpunkčním znaménkem s nejvyšším počtem výskytů je virgula. Podle Pavla Koska³⁴ je virgula jedním ze dvou možných projevů dnešní čárky. Druhým takovým možným projevem je comma, která je vizuálně identická s dnešní čárkou; ta se v textu nevyskytuje. Virgula člení v textu jednotlivé věty na sémanticky samostatné prvky (*Rozmlauwánj Człowěka Stawu Rytijřského s Pánem Geho milosti/ o Hospodářstwij/ a Důchodijch Piwowářských.* 1-5; *A yá též Waffj milosti na Pánu Bohu zdrawij dobrého/ a we wffem dobrém prospěchu žádám/ a přitom Službu fwau wždycky powolně hotowau/ připowijdám.* 20-24).

³² Kosek, Pavel (2010).

³³ Šlosar, Dušan (1969).

³⁴ Kosek, Pavel (2010), s. 253.

Interpunkčními znaménky, která mají funkci odpovídající novočeskému otazníku, jsou punctus interrogativus, která mohou nabývat forem § a ?³⁵. V našem tisku se vyskytuje jedno interpunkční znaménko §, které Pavel Kosek označuje jako punctus interrogativus I (*Co fe Waffj milofti zdáš* 300-301). Znaménko se zde vyskytuje na konci větného celku, jedná se tedy stejně jako u tečky o znaménko nejvyšší roviny, které ohraničuje uzavřený syntaktický celek.

Ve 22 případech se v textu vyskytuje interpunkční znaménko colon, kterému odpovídá dnešní vizuální podoba dvojtečky (:). Podle Pavla Koska plní dvojtečka se středníkem (který se ovšem v tisku nevyskytuje) „funkci interpunkčních znamének středního řádu, tj. zpřehledňují vnitřní organizaci periody tím, že oddělují její relativně samostatné části [...]“³⁶. Užití dvojtečky v textu odpovídá citované Koskově pasáži ([...] *w tomto Kragi N. přednijm býti měl: Ale takowé dokonalofti* [...] 41-42; *Y tak pane fami jobě řkauc: Poddanij mogi wffyckni/Pffenicie ginam* [...] 54-55; [...] *abyffite znamenitých Sum mjti neráčili: Ano sem yá tim aumyflē* [...] 103-105).

Dalším interpunkčním znaménkem, které pomáhá členit vnitřní výstavbu věty, jsou závorky neboli parentheses. Toto párové interpunkční znaménko se v tisku vyskytuje v 15 případech. Funkce závorek v tisku se opět shoduje s novočeským užitím závorek, kdy je používáme pro oddělení větných a nevětných výrazů. ([...] *že škuro Penijze/ Pán (yako řijkagij) býti nemohu.* 96-97; [...] *aby yakau Summu pohotowě (yakož se pro rozličné přjhody treffuge) miji měl/ nepowěděl.* 124-126; *To w prawdě Waffj milofti oznámiti mohu (neb ten gityý byl Sladownjk) že tu také* [...] 146-148)

V tisku se vyskytuje interpunkční znaménko, které signalizuje rozdělení slova na konci řádku. Na rozdíl od dnešního úzu, kdy používáme jednoduchý spojovník, je v tisku použito spojovníku dvojitého = (který typograficky odpovídá dnešnímu znaménku pro rovnítko). Spojovník je v textu používám nedůsledně (ve 38 případech jeho užití chybí). Početná absence spojovníku je motivována patrně nedostatkem místa na řádku³⁷.

Posledním znaménkem, které se v tisku vyskytuje, je znaménko ¶, jehož funkcí je signalizovat začátek nové promluvy. Toto znaménko se nepodílí na vnitřní organizaci textu. Jeho funkce v tisku spočívá v tom, že se podílí na vnějším označení konců sémanticky spojených větných

³⁵ Tamtéž, s. 252.

³⁶ Tamtéž 266.

³⁷ V případě zájmu viz např. řádky 147-151 v původním tisku.

celků, odpovídá tedy dnešnímu členění textu na odstavce. V tomto případě se tedy nejedná o znaménko interpunkční, ale o typografickou značku.

3. Jazykový rozbor

3.0. Metoda

V této kapitole se soustředíme na nejvýraznější jevy jazykového plánu textu. V první části zkoumáme jevy hláskoslovné povahy, poté se ve druhé části věnujeme morfologickým zvláštnostem ohebných slov v textu *Rozmlouvání*. V poslední části se zabýváme vybranými tématy týkajícími se syntaktické stránky textu. Abychom analyzované jevy ilustrovali, doplňujeme konkrétní příklady z textu. Do závorky uvádíme vedle citace výrazu i číselné označení řádku, na kterém se příslušný výraz nachází. Naším cílem není podat komplexní analýzu jazykového plánu textu, jako spíše upozornit na nejvýraznější rozdíly, které vznikají v porovnání s dnešní jazykovou situací.

3.1. Hláskosloví

3.1.1. Diftongizace *y>ej*

V celém textu najdeme pouze 6 projevů proběhnuvší diftongizace *y>ej*. Ve 4 případech se jedná o diftongizaci v rámci lexikálního morfu (*mlejny* 23; *pejchy* 143; *smejšlejíce* 94; *nebejvalo* 132). Progresivnějším výrazům *pejcha* a *nebejvalo* v textu konkurují výrazy s původním dlouhým *y* (*pýcha* 152; *nebyvalo* 116). Dále v textu najdeme jeden případ diftongizace *y>ej* ze sekundárně ztvrdlého *y* po *z*, a sice ve slově *zejtří* (120). Poslední případ proběhlé diftongizace *y>ej* nalezneme v koncovce adjektiva *panskej* (153). V jiných případech, kdy se vyskytuje v koncovce tvrdé *y*, diftongizace neproběhla (*dobrý* 7; *znamenity* 37).

3.1.2. Diftongizace *ú>ou*

Oproti předchozímu jevu je v textu silně rozšířena diftongizace *ú>ou*, jejíž výsledek se v textu vyskytuje celkem v 87 případech a je rozšířen v lexikálních morfech slov (*Rozmlouvání* 1), v deklinačních koncovkách (*svou* 10), v koncovkách sloves (*řkouc* 27) a v předponách (*oužitek* 36).

Původní dlouhé *ú* se v textu vyskytuje ve 4 případech: ve 3 případech je to ve tvaru sloves (*jsú* 60; *jsúc* 140; *řkúc* 76) a v jediném případě v kompozitním adjektivu *všemohúci* (187). V textu se dále vyskytuje 20 případů, kdy slovo začíná grafem *v*, který označoval hlásku *u* a který ovšem nemá schopnost označovat samohláskovou kvantitu³⁸. Z toho důvodu si nemůžeme být jisti, jakou fonologickou platnost měl v době vzniku textu počáteční graf

³⁸ Porák, Jaroslav (1983), s. 68. a 107-120.

v např. ve výrazech *vmyfl* či *vžitek*. U obou těchto výrazů najdeme v textu jak varianty s grafem **v**, tak s diftongizovaným **au**, což může ukazovat jak na existenci variant slov s krátkým *u*³⁹, tak na existenci variant s dlouhým *ú*, kterým se diftongizace vyhnula⁴⁰.

3.1.3. Změna *uo>ú*

V textu se běžně vyskytuje **ú** s kroužkem, změna z původního *ó* na *uo* a posléze na dlouhé *ú* již plně proběhla. V jednom případě nalezneme starší variantu s **uo** (*Buoh*). Tu však chápeme jako grafický relikt, neboť výskyt jediného případu oproti rozšíření grafu **ú** v textu je marginální (51 výskytů **ú** x 1 výskyt **uo**), navíc podle Poráka změna *uo>ú* byla v době vzniku textu již dokončena⁴¹.

3.1.4. Úžení *é>í*

Stav úžení *é>í* je v textu v zásadě ve stejném stavu jako v současné češtině. Vyskytují se tu např. neúžené koncovky ve výrazech *prvé* (3), *bilé* [*víno*] (73) či neúžené lexikální morfy ve slovech *svého* (100), *lépe* (105), *prodlévání* (123). Najdeme i případy slov, která podle dnešního pravopisného úzu píšeme s úženým *í* namísto *é*, zatímco v textu se vyskytují s dlouhým *é* (*uhlédati* 77). Tendenci k úžení nenajdeme ani v gramatických koncovkách adjektiv (*přátelském rozmlouvání* 12; *pivovářském rozjímání* 82; *české země* 88).

3.1.5. Protetické *v*-

V textu je zřetelná tendence vyhýbat se používání protetického *v* před slovy začínajícími vokálem *o*. Protetické *v* se v textu vyskytuje v 6 případech, pokaždé po 2 výskytech u výrazů *voběd* (71), *vorati* (109), *vožralství* (115). Variantní zápisy tří zmíněných slov bez protetického *v* se v textu nevyskytují.

3.1.6. Zdvojené souhlásky

V textu se vyskytuje 7 výrazů se zdvojenými souhláskami. Ve dvou případech se jedná o latinská slova v označení názvu dokumentu (*reformationis pollitiae* 163). V případě slova *summa* se jedná o latinskou přejímku, která se podle údajů z textových korpusů a textových bank vyskytovala ve variantách s jedním i dvěma **m**, přičemž na přelomu 16. a 17. varianta se dvěma **m** byla co do výskytu častější⁴². Korpusy však obsahují edičně zpracované texty, tudíž není jasné, jak by statistiky vypadaly v případě, že by zachycovaly původní tištěnou podobu.

³⁹ Šlosar, Dušan (2008), s. 554.

⁴⁰ V transkribované edici jsme tento případ normalizovali podle postupů současné ediční praxe, viz kapitolu 5.2. *Ediční zásady transkribované edice*.

⁴¹ Porák, Jaroslav (1983), s. 59.

⁴² srov. *SyD* a *SČTB*.

Zdvojené souhlásky ve výrazech *pešské* a *poddaní* jsou motivovány slovotvorně (v případě výrazu *pešský* jde o kompozici lexému *pes* a adjektivní přípony *-ský*, v případě slova *poddaní* jde o kompozici předpony *pod-* a deverbálního substantiva *daný*). V tomto kontextu je pak zajímavý výraz *vlaský*, kde se podle dnešního pravopisného úzu vyskytuje souhlásková skupinu *šs*. Podle dat Národního korpusu⁴³ ovšem varianta se *s* začátkem 17. století silně převládala (k roku 1604 najdeme 95,41% výskytů varianty se *s*, v roce 1610 pak 94,91%). Psaní zdvojeného grafu *ď* podle Poráka není v 16. a 17. století příliš časté⁴⁴, výskyt výrazu *radda* se dvěma *ď* je pak jedním z nejčastějších příkladů tohoto jevu. Podle Šlosara⁴⁵ bylo psaní slova *radda* pouhou tiskařskou zvyklostí, která neměla oporu ve výslovnosti. Oproti tomu má oporu ve výslovnosti podle Šlosara⁴⁶ a Poráka⁴⁷ zdvojená hláska *c* ve slově *nětco*, jehož výslovnostní varianta s dlouhým *c* se ve valašském nářečí zachovala do dnes⁴⁸.

3.1.7. Rozdíly způsobené asimilací znělosti

Asimilace znělosti v textu způsobuje změny, které jsou v nesouladu s dnešním pravopisným územ a které tvoří vzájemně si konkurující varianty. Konkurenci dvou různých hlásek způsobenou asimilací znělosti najdeme ve výrazech odvozených od lexému *způsob*: nalezneme 3 výskyty se *z* v iniciální pozici (*způsobiti* 13; *způsobu* 99; *způsobený* 120) a 1 variantu se *s* podléhající asimilaci znělosti před nepřízvučným *p* (*spůsobu* 121). Podobný jev vyskytuje ve výrazu *spýchali* (103), kde proběhla *spodoba* znělosti mezi nepřízvučnými *s* a *p*.

3.1.8. Koncové hlásky *t'*, *v*, *ž*

V tisku se objevuje několik výrazů s postfixy *t'*, *v*, *ž*. Hláska *t'* se přidává za osobní zájmeno 1. os. sg. (*ját'* 81), za adverbium *jistě* (*jistěť'* 18) a za ukazovací zájmeno *tom* (*tomť'* 85). Koncová hláska *v* se vyskytuje v genitivu plurálu mužských substantiv (*grošův* 29; *statkův* 104; *pokrmův* 153). Postfix *-ž* se vyskytuje u verba *račte* ve 2. os. pl. (*račtež* 56) a u adverbii *dokudž* (113), *pokudž* (128) a *zdaliž* (141).

⁴³ *SyD*.

⁴⁴ Porák, Jaroslav (1983), s. 97-98.

⁴⁵ Šlosar, Dušan (2008), s. 565.

⁴⁶ Tamtéž, s. 565.

⁴⁷ Porák, Jaroslav (1983), s. 94.

⁴⁸ Porák, Jaroslav (1983), s. 94.

3.1.9. Náslovné *j-* v přítomných tvarech slovesa *být*

Ve 22 případech se grafém **g** vyskytuje ve funkci pro označení náslovné hlásky *j* v přítomných tvarech slovesa *být*⁴⁹. Výskyt náslovného *j-* v těchto tvarech je ovšem velmi rozkolísaný. Statisticky převažují formy s náslovným *j-* (22 případů) oproti formám bez něj (11 výskytů). Pavel Kosek ve své studii⁵⁰ ukazuje, že v kancionálech barokní doby slouží umístění náslovného *j-* k odlišení auxiliárního *být* od *být* sponového či existenciálního. V textu *Rozmlouvání* tomu tak není: v případě forem auxiliárního *být* se vyskytují jak výrazy s náslovným *j-*, tak bez něj (*sem seděl* 21; *jsem poslouchal* 61-62; *jsou se rozmohli* 60; *sme se vytrhli* 101). V případě sponového slovesa se vyskytují pouze tvary s náslovným *j-* (*jsú znamenité* 60; *jsem jeden* 88; *jsou troupi* 137), najdeme zde ovšem pouze 5 výskytů.

3.2. Morfologie

3.2.1. Substantiva

V gen. pl. mask. deklinačních typů *hrad* a *stroj* se v textu vyskytuje koncovka *-ův* (*pokrmův* 153; *grošův* 29). Této koncovce konkuruje i varianta gramatického sufixu bez koncového konsonantu *-v* (*oděvů* 154), a to i v rámci jediného lexému (*grošův* 29, 54 x *grošů* 158). Celkový poměr koncovek *-ův* a *-ů* v textu je 13 ku 2. V loc. pl. mají maskulina koncovku *-ích* jak u slov deklinačního typu *hrad* (*důchodích* 1; *stavích* 152), tak u mask. zakončených v gen. sg. koncovkou *-e* (*groších* 30; *koních* 174). Výraz *lesích* (32) v loc. pl. je zakončen krátkou koncovkou *-ich*.

Dalšími jednotlivými případy tvarů rozdílných od dnešního úzu jsou např. tyto výrazy: *Danye* (5) s koncovkou *-e* v gen. sg.; *cizoložstvo* (126) s koncovkou *-o* v nom. sg.; *gruntové* (145) s koncovkou *-ové* v nom. pl.; *vobědu* (74) s koncovkou *-u* v loc. sg.

3.2.2. Adjektiva, zájmena, číslovky

Vedle původních adjektiv najdeme v textu několik deverbativních adjektiv (např. *žádostiví* 13; *předešlých* 21; *zhovadilí* 140; *ozdobení* 140). V příslušných tvarech tvrdých adjektiv je důsledně užíváno koncovky s tvrdým *y* (*malý počet* 67; *jistý sladovník* 72; *malých časech* 169), diftongizace *y>ej* do gramatických koncovek nepronikla. Výjimkou je výraz *panskej* (*Pohled'te na ten stav panskej, rytířský a městský, ba i na ten lid sedlský* 152-153). Od

⁴⁹ Do této statistiky nezapočítáváme 2 výskyty tvarů s předponou *ne-*.

⁵⁰ Kosek, Pavel (2014).

současného úzu se liší podoba adjektiva *sedlský* (patrně vzniknuvší kompozicí lexému *sedl-* a adjektivního sufixu *-ský*).

Skloňování zájmen se neliší od dnešního způsobu zájmenných deklinací. Jedinou výjimkou je skloňování osobního zájmena *já*, které se objevuje v akuz. sg. ve formě *mně*.

Číslovky, které označují letopočty nebo měnu, se v textu zapisují římskými čísly.

3.2.3. Slovesa

Oproti dnešní češtině se text liší především v častém užívání přechodníkových tvarů (*sedě* 5; *přijdeši* 5; *řkouc* 24). Slovesa v infinitivním tvaru jsou zpravidla zakončována koncovkou *-ti* (*býti ráčili* 12; *musejí odvezti* 28; *musí píti* 36). Vybrané příklady poukazují i na fakt, že se v textu hojně vyskytují slovesné tvary složené. Jednoduché minulé časy se v textu nevyskytují, minulost se vyjadřuje zpravidla složenými tvary (*poslouchal jsem* 61-62; *vrazili jste* 180; *jsou se rozmohli* 66). Pouze ve třetí osobě se k vyjádření minulého času nepoužívá tvar pomocného slovesa (*stůl skvostný byl* 72). Ve 3. os. sg. slovesa *být* se používá výhradně tvar *jest* jak v aktivních tvarech sloves (*to jest tak* 33), tak v kombinaci s infinitivem (*jest vídati* 68) a pasivním tvarem slovesa (*jest propuštěna* 124). V textu se vyskytují i deverbativní substantiva (*Rozmlouvání* 1), pasivní tvary přítomní (*jest vytištěna* 2) i minulé (*nebývala propuštěna* 129).

Rozdílné koncovky najdeme v podmiňovacím způsobu slovesa *být* ve 2. os. pl. (*abyště* 51; *byšte* 76) a v 1. os. sg. sloves typu *kupovat* (*vystavují* 27; *oznamují* 29).

V celém textu se užívá vykání, jehož forma se liší od stavu v dnešní češtině ve složených slovesných tvarech (*čeho jste žádostiví býti ráčili* 12; *jako jste sami toho prvé dotknouti ráčili* 147-8).

3.3. Syntax

Výrazným jevem na slovosledné rovině je postavení přísudku, který má tendenci se vyskytovat na konci věty (*Pán sedě v svém pokoji, zeman k němu na přátelské rozmluvení přijedši, takto řeč učinil*: 6; *A já též vaší milosti na Pánu Bohu zdraví dobrého a ve všem dobrém prospěchu žádám, a přitom službu svou, vždycky povolně hotovou, připovídám*.).

Důsledně se v textu dodržuje kongruence mezi substantivy a jejich přívlastky (*zisku žádného* 40; *jistotu dostatečnou* 55), a to i v komplikovanějších případech jakým je např.

několikanásobný přívlastek ([...] *pivo nepodaří, buďto že bude smrduté, podpuštěné, zastuzené a zkažené* [...] 39-40; *několika svými dobrými pány* 58).

V některých případech se liší valence určitých sloves od dnešní češtiny. V textu najdeme spojení *pšenice vezti nesmějí* (27) a *piva bráti nesmějí* (28), ve kterých se s verby *vezti* a *bráti* pro funkci patiens pojí genitiv, zatímco dnes je podle slovníku *Vallex* pro tuto funkci typický akuzativ.

4. Transliterace

Rozmlauwánj

Cžlowěka Stawu Rytijřské=
ho s Pánem Geho miloſti/ o Ho=
ſpodářſtwij/ a Důchodijch Piwo=
wářlkých.

¶ Geſt prwé Wytifftěna Léta

Páně *M. D. LIIII.*

Ifaias 28.

Vexatio dabit intellectum auditui.

¶ A nynij w nowě Wytifftie=
na v Danyeſe Sedlčanſkého.

Léta *M. DC. IIII.*

1 A1rst. Rozmlauwánj

Cžlowěka Stawu Rytijřké=
 ho s Pánem Geho milofti/ o Ho=
 ſpodářſtwij/ a Důchodijch Piwo=
 wářfkých.

¶ Geft prwé Wytifſtěna Léta

Páně *M. D. LIIII.*

Ifaias 28.

Vexatio dabit intellectum auditui.

¶ A nynij w nowě Wytifſtie=
 na v Danyele Sedlčanského.

Léta *M. DC. IIII.*

2 A1vst. Pán ſedě w ſwém pokogi/ Ze=
 man k němu na Přátelſké rozmlu=
 wenij přiředſſy/ takto řeč včinił:

DObrý den: dobrý den Wa=
 ſſj milofti. ¶ Pán. Dey wám

Pán Buoh zdrawij můg Pane a

Přjteli/ rád wás w dobrém zdra|

wj widjm. ¶ Zeman. A yá též Waſſj mi=
 lofti na Pánu Bohu zdrawij dobrého/ a we

wſſem dobrém proſpěchu žádám/ a přitom

Službu ſwau wždycky powolně hotowau/

přípowijdám. ¶ Pán. Přátelſký wám

děkugi/ a rád wás widjm/ neſ wſſecek můg

vmyſl byl ten/ abych wás některau chwjli k

ſobě pozwal/ a s wámi w Přátelſkém roz=
 mlauwánij poſeděl. ¶ Zeman. Ano ſnad

Pán Bůh to způſobiti ráčil/ čeho gſte žádo|

ſtiwij býti ráčili/ že ſe mé s Waſſj miloftij

ſhledáni nynij wykonalo. ¶ Pán. Nu

proſým wás můg Pane a přjteli poſed'te/ a

powězte mi kterak ſe na ſwém zdrawj má=
 te/ a hrubě:li hoſpodařijte. ¶ Zeman. Na

35 fwém zdrawij děkuge Pánu Bohu dobře se
mám/ a že se ráčjte ptáti Wallj milofti dě=
kugi. Co se pak Hofpodářftwuj dotýče/ gi=
ftěť negfem tak dobrý Hofpodář/ yako wy
3 A2rst. býti ráčijte. ¶ Pán. Ano o mně to slowo
40 gefť/ že:bych dobrým Hofpodářem/ a zwlá=
ftě w tomto Kragi N. přednijm býti měl:
Ale takowé dokonalofti/ co:by na dobrého
Hofpodáře náleželo/ v sebe nenacházým. A
yá dne wčeregľjho/ y také dnj předesľých/
45 s fwými Pjfaři fem na počtu seděl/ a w pra|
wdě pilně/ wfšeckny fwé Důchody/ na čem/
a z čeho mi co přicházý/ vyhledáwal. Až
pak když přiflo na Hofpodářftwuj/ na Dwo=
ry/ Poplužij/ Koně/ Dobytky/ Rybnijky/ a
50 Mleyny/ tak y na giné wfšecky wěcy. Me=
zy těmi wfšemi/ na:čem:bych lepšj vžitek po|
znati mohl/ nenacházým/ yako z Piwowá=
ru. ¶ Zeman. Kterak profým Wallj mi=
lofti. ¶ Pán. Y tak pane fami sobě řkauc:
55 Poddanij mogi wfšyckni/ Pšfenice ginam
nikam wezti nefměgij/ než ke mně. Piwa
od žádného bráti nefměgij/ než ode:mne/ A
kdo:by Pšfenicy do Města wezl/ a:Piwo tam
bral/ hned mi muřý gednu Kopu Grořřuw
60 pokuty dáti. A přitom od nich Pšfenicy be=
ru/ zač řtogij po xvj. a po xvij. grořřjch Če=
fkých neydráže/ a Piwo gim wystawugij po
xxxv. Grořřjch Čželkých obyčegně. Toli=
kéž Drwa Piwowářřká/ y Hwozdowá ne=
65 řtogij mně mnoho/ neř mi ge lidé mogi z o=
kolnjch Wefnic/ w mých Lefych/ w rowen=
4 A2vst.ftwuj dělagij/ a potomně Robotau odwezti
muřegij. A což yá wám tuto oznamugij/ to

70   geft tak/ a wjm že také Piwowár máte. ¶
                       Zeman. W prawdě Pane nemám/ Račte
                       předce prawiti ¶ Pán. Wařijm třikrát
 do Týhodne/ wyftawugj z každé Wárky po
 xxx.Wěrtelijch. A tak giž rozumijm/ že mi
 75   geden Piwowár nebude mocy poftačiti/
                       muřým druhý dáti vdělati/ a tu teprwa au=
                       žitek znamenitý budu mocy poznati/ lépe
 nežli z půl aneb bez mála ze wffe^o mé^o Pan|
                       ftwij/ fobě Aužitek přiwefti. ¶ Zeman. Y
 když fe pak/ yakož fe to treffuge/ Piwo ne=
 80   podařj/ buďto že bude smrduté/ podpuště=
                       né/ zaftuzené a zkažené/ tu' také na tō zřyku
                       žádnéō (nenj:li ſlkody) mji neráčjte. ¶ Pán.
                       Newěřte wy tomu/ muřý Chlapi pjti wffe=
                       ckno napořád/ zdař fe/ neb nezdař/ a zaupl=
 85   na zaplatiti/ yako za neylepřj.   ¶ Zeman.
                       Ba Pane/ tu' yá tomu teprwa rozumjm/ že
                       Waffe milořt na tom ráčjte znamenitý au=
                       žitek miji.   ¶ Pán. Ano tak/ ba znameni=
                       tý/ yako ſem prvé powěděł/ yako z polowi=
 90   ce Panřtwj řwého/ a zwlářř' když druhý Pi=
                       wowár wřtawěti dám/ wěřřj giftě aužitek
                       budu mocy poznati.   ¶ Zeman. W pra=
                       wdě Pane že muřýte na hotowý Grořřjch
                       znamenité řummy a bohaté miji.   ¶ Pán.
 95   **5 A3rst.** Muř Pane a Přijřteli/ wěřte mi toho/ yako
                       mne řiwého widijřte/ že řkũro Penijze/ Pán
                       (yako řijkagij) býti nemohu. Neb fe tepr=
                       wa/ yakž fe naděgi/ práwě poćijnám w Ho=
 100   řpodářřtwj zprawowati.   ¶ Zeman. Y ne=
                       nij podobné po zpráwě Wařřj milořti/ kte=
                       rak znamenité Dũchody miji/ a dobrým
                       Hořpodářem/ přednijm w tomto Kragi N.

býti ráčjte/ abyflte znamenitých Sum mj=
 ti neráčili: Ano fem yá tim aumyflē k:Wa=
 105 flj milofti neywijce přiffel/ chtjc Waffj mi=
 lofti za něyakau pŭgčku/ do nedlauhého ča=
 fu žádati. ¶ Pán. Y na mau čest můg Pa=
 ne a přijteli/ kdyby mi nynj kdo chtěl do Ti=
 fyc Kop Groflŭw pŭgčiti/ chtěl:bych mu z
 110 nich Aurok dáwati/ a na to giftotu doftate=
 čnau vdělati. ¶ Zeman. Pane milý/ giž
 muflým to/ což mi nynj na myfl přicházý o=
 známiti/ račtež mi odpuftiti. ¶ Pán. Ba
 gedné oznamte. ¶ Zeman. Giž ne s ged=
 115 njm/ ale s několika fwými dobrými:Pány a
 Přátely/ o těch žiwnoftech a aužitých/ y o
 Hofpodářftwj znamenitém/ jako ted' s Wá=
 mi rozmlauwánj fem měl. Až také na to
 přifflo/ že gfú mi znamenité z Piwowárŭw
 120 aužitky vkazowali/ fchwalugjc tu žiwnoft
 mezy ginými wfllemi Dŭchody neypředněg|
 flj býti: A wflak když gfem gich tak mno|
 6 A3vst. ho jako nynj Waffj milofti poftlauchal/ žá=
 dný mi o tom/ aby yakau Summu pohoto=
 125 wě (yakož fe pro rozličné přjhody treffuge)
 mijti měl/ nepowědel. Rowně gim/ jako
 Waffj milofti: kudy:by to přigiti mělo/ po=
 něwadž tak znamenité aužitky z těch Piwo|
 warŭw berau/ aby Peněž mjti neměli/ fem fe
 130 podiwil: Nebo v příkladu powěděti mu=
 flým/ mnozý Měfltiané nemagij než tu ge=
 dinkau žiwnoft Piwa wařeníj/ a fotwa w
 Týmdni gednu Wárku. A nynj yak gfau fe
 Piwowári w:Stawu naffem rozmohli/ we
 135 dwau Nedělíjch wařij/ a malý počet Wěr=
 telŭw wyftawugj. Wflak proto k potřebě/

ano y Přjteli penijze magij. Nebo na mau
 čest prawijm/ že geft na oko wijdati/ když
 do Měšta přigetí ráčijte/ kterak oni dofti
 140 pyšně a ſtkwoſtně tráwij/ lepſſj kus/ lepſſj
 truňk Wjna a Piwa/ nežli čaſtokrát v Wa
 ſſj miloſti y v mne ſe nacházý. A yá gednu
 chwijli/ treffil glem ſe náhodau w Praze k
 Purgkmiſtrowi/ mage s nim známoſt/ ne=
 145 chtěl bez toho býti/ než abych s nim v Wo=
 běda zůſtal. To w prawdě Waſſj miloſti
 oznámiti mohu (neb ten giftý byl Sladow
 njk) že tu také nákladné krmě/ a ſtůl ſtkwo
 ſtný byl/ Wijno dwoge/ nebo troge wýbor
 150 né/ Bjlé a:Čzerwené/ netoliko Waſſe miloſt
7 A4rst. aneb yá/ ale znamenité Knjže bylo:by na tō
 Wobědu přeſtati mohlo. Při tom pak Zě=
 ny gegich/ nákladné raucho/ Czuby/ Sukně
 Akſamjtowé/ Damaſſkowé/ y giné:Hedbá=
 155 wné Sfaty/ Ržetězy:Zlaté/ y:Prſteny drahé
 magj/ že ſe geft čemu podiwiti. Když ſe pak
 z nich/ který chlap (ſobě řkúc) ženij/ tu:byſſte
 ſkutečně/ yakau Zěny gich pýchu prowozu=
 gij/ vhlédati ráčili. ¶ Pán. Můg Pane a
 160 přijteli/ netřeba o tom mnoho prawiti/ w=
 ſſak ſem čaſtokrát na to hleděl/ a s ginými
 Pány a:Přátely/ kde oni berau/ tomu ſem ſe
 podiwil. ¶ Zeman. Kterak wy pak Peněž
 mijti neráčijte/ poněwadž do Týhodne ně=
 165 kolikrát wařiti dáte. ¶ Pán. Nu/ to tam/
 yát' gich giftě nemám. Než nawraťme ſe za
 ſe k naſſemu prwnijmu rozmlauwánij/ a o
 vžitku Piwowářſkém rozgjmánj. Jáť:bych
 wám k to^v/ abyſſte wy ſobě Piwowár (po=
 170 něwadž Lidi drahný počet a Wefnic máte)

vřtawěti dali/ raditi směľ/ a než:by dvě ane6
 třij Léta minuli/ lkutečně:byřte vřitek zna=
 175 menitý poznali. ¶ Zeman. O tomř yá (že:byř|
 řte mi dobrého přjti ráčili) nepochybugij/
 a z této raddy Wařřj milořti děkugj: A po=
 něwadř gřem tomu (že:byřte ten auřitek:Pi=
 wowáru/ řobě welmi obľijbiti ráčili) wy=
 rozuměľ/ ne giným vmyřlem než přegjic Wař|
 180 **8 A4vst.**řřj milořti/ y Poddaným Wařřj milořti/ téř
 y wřřj Obcy Čzelké Země/ (poněwadř gřem
 také geden Obywatel w nj) wřřeho dobrě=
 ho/ y také na řudaucý řařy/ coř:by nám vři=
 tečného zůřtati mělo/ ano také y poctiwé°
 z té lářky/ co ře přjzně/ za neywěřřřj zawede=
 185 nij wřřj Země Čzelké řnářřj/ welmi krátce/
 toľiko nebuř Wařřj milořti obtjřžně/ ozná=
 miti řhey. ¶ Pán. Welmi rád řhey wás
 pořlechnauti/ a neřhey řobě nic řtěřowati.
 ¶ Zeman. Poněwadř netoliko Wařře mi=
 190 lořt/ ale y giných Panůw počet znamenitý
 gęřt/ kteręř ten Duchod Piwa wařenij zna=
 menitě řobě obľibugij/ a za přednij Důřhod
 počijtagij/ a mnoho dobrého řobě w tom/
 zaroweň s Wařřj milořtj řmeyřřlegijce po=
 195 kládagj. Já pak tomu na odpor prawijm/
 že řkrze ta nařře Piwa wařenij/ po malých
 letech/ gęřřřřže řobě nevrozumjme a nevfmyř|
 řřjme w řas/ přjgdau ľidě k řkáze/ y k zahubeř|
 nij. ¶ Pán. Y kterak prořým oznamte. ¶
 200 Zeman. Y takto: Dokawádřř Staw Wařřj
 milořtj/ y také nářř (prawdu řobě powě=
 dauc/ wřřřřř řádný neřřřřř) w řwém řtaro=
 bylém způřobu/ a pořádku řtál/ ode:wřřřech
 w znamenité wářřnořti řyl řřřřř: Pán Pá=

205 nem/ Rytijř Rytijřem/ Měřřtian Měřřtia=
 nem/ etc. byl. A každý fwé° powolánj/ yakž
9 A5rst. na koho náleželo/ vřijwal: Ale yakž fme fe z
 fwého powolánij wytrhli/ a tak z Gleychu
 wyřtaupili/ lakomřtwj/ pýřfe fe rozmocy da|
 210 li/ a: Mlátnikůw z febe nadělali: A Měřřtia=
 né též magjce na hotowých peněžých řtatky
 znamenité/ řpýchali y fwého řtawu/ a powo|
 lánij wyřtaupili/ Erby ne po řwých Před=
 cých/ ale za: Penje řobě zgednali/ potom řta|
 215 tkůw Pozemřkých (aby také panowali) řo=
 bě nakaupili/ a my gim také raděgi nežli gi|
 ným (neř nám lépe zaplatili) prodáwali. A
 my pak/ yakž fme fe w řtawu nařřem w ta
 Piwa wařenij dali/ tak gfme hned wřřecku
 220 řwobodu k hřřřenj/ tomu: ředlřkému lidu/
 řeze: wřře° přetrřenij/ propuřtili/ gediné aby
 což Piwa nawařiti a wyřtawiti dáme/ ři=
 řtě odbýwati a wypiti pomáhali. Tak hned
 mezy řebau na wřřecky řtrany hyneme a chu|
 225 dneme: Tolikěž Poddanij nařřj wřřyckni ze=
 přeli/ a welmi zlij Hofpodáři fe wdělali/ ne=
 chce fe gim worati ani řýti/ nebo mnozý
 pro wěrné truňky o Koně přicházegij/ a tak
 gruntowé hynau/ opauřřtěgij fe/ a Wefni=
 230 ce řcházegij: a řjm dal (yako ona Baba ře=
 kla) wřdy hůře. Y kudy to přicházý/ wřdy fe
 muřym na grunth nawrátiti. Y timto/ tak
 yakž fe v mne řnářřj/ dobře k wwařenij Wa=
 řřj milořti/ připauřřřjm. Neř dokudž gfme
 235 **10 A5vřt.** my fe w ta Piwa wařenij nedali/ a z Měřřt
 poddaným nařřjm Piwa wyřtawowali/ te=
 hdy gfme gim pod welikau pokutau wřře=
 dnijho dne pijti/ y též nočnijho ředánij ne=

240 dopauštěli/ dotud našij poddanij o tako=
 wém Wožraltwij newěděli/ a Krčem tak
 zhufta/ yako giž nynj nebywalo. Ano yá pa|
 matugi/ a negšem welmi starý/ že Krčma
 od krčmy někde w mjli/ w půl druhé/ y wjc
 245 wzdálj býwala. A Sedlák z té Wfy kdež
 krčmy nebylo/ než:by mjli/ neb půl druhé do
 Krčmy šel/ raděgij s čeládkau šwau doma
 pošeděl/ a Piwa domácího řijdkého/ nebo
 pečeného/ aneb z planých Hrušek a Ja=
 250 blek/ Wijná nadělaného/ ba y Wody se na=
 pil/ a tak se truňky nepřepnil. A na zeytřij
 Ráno/ y s Čželádkau šwau/ způsobný byl k
 djlu/ y ke wšfe^v ginému. Měl:li geft který
 grofs/ nepropil/ neprohrál/ šám šebe y s če=
 ládkau šwau w dobrém špůsobu zachował.
 255 A tak wštana ráno/ žiwnošti šwé hleděl/ wo|
 ral/ rozšýwal/ a aužitek bral/ nám poplatek
 w čemž šprawedliwě zašeděl bez prodléwá|
 nj/ buď na Swatého Giřij/ neb na Swaté=
 ho Hawla/ zauplna wycházel. Ale giž nynj
 260 kde:Wes/ tu:Krčma/ anebo dvě/ a kde dwa
 Sedlácy/ hned:Krčma třetj. A tak geft pro|
 puštěna a propůgčena gim přijlišná šwo=
11 A6rst. boda/ wožraltwij/ hry/ z toho šwáda/ bi=
 265 twy/ mordy/ šmilštwo/ cyzoložštwo/ a diw=
 né nešlychané/ nedjm Lidké/ ale pře:Peské
 neprawošti od nich našawagij/ gešto člo=
 wěku dobrému/ pobožnému/ geft nad čijm
 ljštošt mįjti y zaplakati. K tomu šami y
 270 těmto řečem/ yako prawdě mįjšto dáti rá=
 čijte: Neš dokudž toho Piwa wařenij ne=
 bylo/ pokudž tak zhufta Krčem nebywalo/
 a takowá šwoboda w žrádle a w pitj neby=

wala propuštěna/ tedáž lid: Sedlčský/ jakož
 gšem giž toho dotekl/ byl Hospodařněgšij y
 275 pobožněgšij. Ano mezy Stawem Wallj
 milofti/ y nassěmi giž s těmi gegich nešle=
 chetnošmi/ laudy a nesnázemi/ znamenitě
 sobě wšludy štyškagj. Nebo před lety neda=
 280 wnými toho tak mnoho/ jako nynij nebey=
 walo/ wšyckni prawj že to pamatugij. Ale
 kudy gim to přibýwá/ na to zdráwě pomy=
 šliti nemohu a nevmijm/ než na tento grunt
 naštaupiti mušým. Žě se to ginudy nedě=
 ge/ než škrze ta Piwa wařenij/ a w tom ge=
 285 gich žrádle ofwobozenj. Nebo ginudy šme
 gim Krčmy zapowijdali/ a ge wen z nich
 vyháněli/ ale giž nynj nehonjme/ než aby či
 ště pili/ k to^v ge škůro nutijme/ a když se pak
 giž zežerau/ žádného sobě nic newážj Mo=
 290 dlitby Swaté ani Wijry nevměgij. Ano
12 A6vst. gšau giž w tom lidu Sedlčském traupj hru=
 bij/ Stařij/ Šfediwj/ Otče náš/ a jako šem
 powěděš/ Wijry nevměgij. Wšak proto
 Šyny a Dcery plodij. Nu poněwadž ti a
 295 takowij šami Boha neznagj/ ani Wijry ne=
 vměgij: Y kterak oni a k čemu dobrému Šy|
 ny šwé a Dcery/ gšúc tak zhowadilj/ Pšými
 mrawy ozdobenij/ a w dobrém nezwyklj/
 včiti a cwičiti šudau/ zdaliž Šlepý šlepě^v
 300 cestu vkazowati šude: Co se Wallj milofti
 zdá? Jacý to mrawnj Lidé šudau/ a kterak
 se takowá z: Markoltowého šesu křiwolaká
 dřewa podařj. Y hle račtež na to pomyšliti
 kudy to přicházý a z če^o. Žě předkem z na=
 305 ššeho přilišněho lakomštwj a pešchy. Neš
 gšme přijlišněu šwobodu/ tomu šprošně=

mu Lidu w žrádle a w pitij/ pro nasse auži=
 tky a Piwa wařenij propuřtili. Nu co po=
 tom z toho přjgde/ když nám od nich:Grun|
 310 towé zpuřtnau/ řtatky vtraty/ a když oni nic
 mijti nebudau/ prořým Waffj milořti/ kde
 my Penijze řbráti budeme. Ano nynj geřřto
 Auřitky a:Důchody znamenité z těch:Piwo=
 wárůw mijti ráčijte/ dořti geřř činiti (a ya=
 315 ko gře řami toho prwé dotknauti ráčili) že
 Penijze Pán býti nemůřete. Y kudy opěť
 dále přicházý/ poněwadř gřem počal/ nechť
 předce konám/ wěřjm že mi w tō za zlé mj=
13 A7rst.ti neráčijte/ wřřak gřme pak řami. ¶ Pán.
 320 Gediné mluwte předce. ¶ Zeman. Y tu=
 dy to gde/ yakoř o tom napřed málo něřco
 dotčeno gř/ totiž řkrze nasse weliké lakom=
 řtwij/ a nemjrnau/ kteráž ře nynij we:wřřech
 Stawijch rozmohla Pýřha. Pohleďte na
 325 Staw Panřkey/ Rytijřřký a Měřřtký/ řa y
 na ten lid Sedřřký. Staw nářř/ y my řami
 yakých Pokrmůw a Oděwů rozličných po
 Wlařku. Přitom co gen na Geho milořti
 Králowřké Pánu nassřem/ y na Knijřřatech
 330 vhlédáme/ y ty Akřřamitowé Střřewjce mj=
 ti muřřýme. Tolikěř nasse Žěny s námi ře
 řrownáwagijc/ w yakém nářřladném/ dra=
 hém/ zbyřřečném y neřřlýřčaném:Oděwu cho|
 dj. Po řřlátech Akřřamjty/ Damařřky wlačj/
 335 a tak mrzce kálegj. Akřřamjtu/ Damařřku/
 a toho hedbáwné^o raucha/ kterak my za ně|
 kolik Set:Kop Gřřřů každého Roku zka=
 zýme/ a w nic obrátjme. A chřřěgjc ře gedni
 druhým wrownati/ do pořřlednijho wyklá=
 340 dáme. A protoř gř řřlyřřeti/ že Geho milořř

Králowská Pán náfs miloftiwý/ bedliwě
 ten pořádek zprawowánj Obecného dobré|
 ho/ wyhledati/ a w:Zemi Rakauké/ kterak
 by fe wšlyckni Stawowé/ počnau od:wrch=
 345 njho Pana až do neyめんšjho Ržemelnij=
 ka/ chowati měli/ krze wytisťěnanu Zprá=
14 A7vst.wu pod Mandátem wydati ráčil. Gešto=
 by w prawdě takowého Nařizzenij: Genž
 má Tytul Ordo refformationis pollitiae
 350 mezy námi potřebij bylo. Profým Walfj
 milofti račte pohodnauti/ a na to zdráwě
 pomyšliti/ yakau my summu Zlatých a ney|
 lepšj Mjnec do Němec/ a do:Wlach z Cže=
 355 ské Země wydáwáme. Oni naše Zlato a
 Stříjbro mjti budau/ a ty naše Plundry fe
 w nic obrátj/ a za nic nestanau. A tak Cže=
 chowé než fe naděgj/ we Pfy (yako řijkagij)
 co w kwijti zůštanau. Co do těch našjch
 welikých Statkůw profým Walfj milofti/
 360 když Czechowé Peněz mjti nebudau. A my
 giž nynj pěkně počijnáme/ bez Peněz Sta=
 tky gedni druhým prodáwáme/ Papijrem
 a:Wolkem sobě platjme: Po malých čafech
 365 geštli to Pán Bůh proměnití neráčij/ Bůh
 degž bych já selhal/ Němcy Českau Zemi
 ofadijme. Než kdybychō my sobě za čafu
 frozuměli/ na prwnijch Czechůw a našjch
 štarých Otcůw šlapěge naštaupili. Před=
 kem Lakomštwij opuřtli/ Pýchu Čžertu do
 370 pekla poslali a poručili: A geden:každý yakž
 Staw na koho náležj/ aby fe tak chowal. A|
 no za oněch čafůw z Stawu Walfj milofti
 y také našeho. Giftě yakž na nás náleželo/
 gme fe drželi/ každé° čafu w několika Ko=

375 **15 A8rst.**njch/ bud' na Sněmy/ a kdežkoli potřeba ká=
zala/ Pán napřed/ Služebnjcy za njm/ po=
ctiwě gezdili. Ale nynij/ yakž gme se wšy=
ckni na opačinu obrátili. My Páni nazad/
a služebnjky gme napřed puštili/ aby lid:O=
380 becny/ který Pán/ a který služebnjk rozezna=
ti nemohli. A pro menšj autratu/ na Kot=
čjm Wozu bez gizdy giž gme se naučili ge|
zditi/ a bude:li ten neřád dlau° trwati/ yá fe
hrozně bogjm/ abychō po čafých pěšky ne=
385 chodili. ¶ Pán. Y na mau čest prawijm/
že gste mi znamenitý Hřebijk w čelo wra=
zyli/ a o:wšem prawdu powěděli. Než ne=
řád:bych proto/ aby to Měšťiané slyšeli. ¶
Zeman. By pak slyšeli/ wšak se gich tak
390 mnoho yako y nás dotýče. ¶ Pán. Tehdy
yá tomu rozumijm/ že wy Piwowáru šta=
wěti nedáte. ¶ Zeman. Ba Pane milý
nedám/ aniž bych gey dal Sedlškému lidu
k pohoršfenij. Ano kdybych měl štawený/
395 byť domácí potřeba nezhagowala/ hned=
bych gey zbořiti rozkázal. S tim:Wafšj mi|
lošti dáwám dobrau noc: Neš fotwa za
šwětla doma budu. ¶ Pán. Wšfe=
mohúcý Pán Bůh wás na cestě
400 prowoditi rač.

5. Ediční poznámka a textově kritický aparát

5.0. Způsob vydání

V této práci představujeme dvě ediční úpravy textu. Transkribovaná edice byla upravena způsobem, aby její pravopisná stránka odpovídala současnému pravopisnému úzu a současně text zachycoval původní stav jazyka. Transliterovanou edici jsme upravovali tak, aby její výsledná podoba mohla sloužit ke studiu pravopisného plánu originálního textu. Obě edice jsou doprovázeny ediční poznámkou, ve které formuluje ediční zásady. Soupis emendací obou edic se liší: zatímco v transliterované edici jsme emendovali pouze zjevné tiskařské chyby, v transkribované edici jsme emendovali i výrazy, jejichž nezvyklé tvary se nám nepodařilo logicky odůvodnit nebo jsme nenašli dostatečné množství výskytů v textových korpusech.

5.1. Literárněhistorická poznámka

5.1.1. Tisk

Knihopis eviduje dvě vydání textu *Rozmlouvání*. První, podle knihopisu nedochované vydání pochází z roku 1554; druhé, které se dochovalo ve dvou exemplářích, bylo vytištěno roku 1604. Exempláře tohoto vydání se nachází ve sbírce Knihovny národního muzea a Knihovny Královské kanonie premonstrátů. Vedle těchto vydání se nám podařilo objevit další, knihopisem ani jinou sekundární literaturou neevidovaný výtisk z roku 1594. Tento výtisk se nedochoval celý, je ale zajímavým příspěvkem ke studiu vývoje ortografického systému, neboť při porovnání tisků z let 1594 a 1604 nacházíme určité pravopisné rozdíly⁵¹.

Vedle dvou vydání z přelomu 16. a 17. století, vytištěných Danyelem Sedlčanským, se dochovaly ještě dvě novější vydání textu z let 1818 a 1879. Poprvé bylo *Rozmlouvání* edičně zpracováno Františkem Aloisem Vackem a následně vydáno v publikaci *Rozmanitosti* (r. 1818, L, 3. díl), kterou vydával Jan Hýbl. Jeden exemplář tohoto čísla *Rozmanitosti* chová ve sbírce Městská knihovna v Praze. Podle věnování vepsaném na zadním přideštlí je zjevné, že Vacek edici připravoval podle tisku *Rozmlouvání 1604NM*, kterou následně věnoval do sbírky Knihovny Národního muzea. Edice textu je opatřena Vackovou předmluvou a samotný text je doprovázen poznámkami pod čarou, které mají za funkci zvýraznit zajímavé rysy textu, popřípadě podat vysvětlení k vybraným pasážím, které by nemusely být soudobému čtenáři srozumitelné.

⁵¹ Viz. kapitolu 6. *Nejvýraznější rozdíly mezi dvěma vydáními textu Rozmlouvání*.

Dalšího vydání se Rozmlouvání *dočkalo* roku 1879, kdy vyšlo jako příloha *Časopisu spolku pro průmysl pivovarský*. Tento výtisk není opatřen žádnou ediční poznámkou, z informací na titulním listu se dozvídáme pouze jméno Edvard Grégr, který nechal výtisk pořídit vlastním nákladem v Praze roku 1879. Díky přeepsanému věnování na konci textu je zřejmé, že edice byla pořízena ze stejného exempláře jako edice od Vacka.

5.1.2. Recepce

Vedle knihopisu se se zmínkami o Rozmlouvání setkáme ve třech bibliografických příručkách, a sice v publikacích Jungmannově⁵², v Dudíkově⁵³ a Zíbrtově⁵⁴. Jungmann ve své publikace eviduje vydání z let 1554, 1604 a 1818. Zíbrt uvádí první vydání textu z roku 1554 pod názvem *Dialog mezi pánem a rytířem, že mnoho zlého pošlo z toho, že páni piva vaří a měšťané pánům rovnati se chtějí*⁵⁵ s odkazem na Dudíkovu publikaci; dále eviduje vydání z let 1604, 1818 a 1880⁵⁶. Jelikož nenajdeme žádné zmínky o tom, že by někdo skutečně pracoval s vydáním z roku 1554, domníváme se, že informace o existenci tohoto tisku pochází z textu na titulním listu vydání z roku 1604.

Jungmann text Rozmlouvání ve své publikaci zařazuje do oddílu *Hospodářství*, Zíbrt do oddílu *Vladislavské zřízení zemské*. Knihopis text tematicky a žánrově zařazuje uvedením pojmů *ekonomie* a *populárně-naučné publikace*.

5.1.3. Interpretace

Domníváme se, že žánrová kategorizace textu v Knihopisu opomíjí nejvýraznější rysy *Rozmlouvání*, jimiž je podle našeho názoru satirický a mravoučný charakter. Rozhovor dvou šlechticů se skutečně začne odvíjet okolo hospodářských témat a otázky, zda je výhodné mít na vlastním panství pivovar, avšak tyto otázky se nám jeví jako pouhé záminky k mnohem závažnějším otázkám a problémům.

Prvním takovým problémem jsou zhoršující se mravy selského, městského i panského lidu⁵⁷. Příčinou zhoršujících se mravů je v případě měšťanů jejich pýcha a lakomství, která pochází ze stále narůstajícího bohatství stavu, k čemuž pomáhá především získání práva várečného. Neřestmi šlechtického stavu jsou taktéž pýcha, lakomství a porušování tradic, jež zavedli

⁵² Jungmann, Josef (1849), s. 177

⁵³ Dudík, Beda (1852), s. 78.

⁵⁴ Zíbrt (1905), s. 199.

⁵⁵ Tamtéž, s. 199.

⁵⁶ V tomto případě se patrně jedná o chybu, neboť na titulním listě tohoto vydání je vznik tisku datován do roku 1819.

⁵⁷ V textu nenajdeme jedinou zmínku o duchovním stavu, stejně tak se rozhovor šlechticů vyhýbá i náboženským otázkám.

předkové. Selskému lidu je pak vyčítána jejich hloupost, lenost, hrubý způsob života a opilství. Všechny tyto společenské neduhy pak způsobují, že postavení české šlechty upadá a s tím rostou rizika růstu hospodářského vlivu okolních zemí. Řešením této situace by mělo být jednak opuštění pivovarnického průmyslu (neboť veškeré hříchy selského lidu pramení právě z přemíry konzumace piva), jednak obnovení tradičních rolí jednotlivých společenských stavů ve společnosti. Vedle sporů o právo várečné v textu silně rezonuje nacionální otázka: největším nebezpečím pro rozkládající se českou zemi jsou podle zemanova názoru Němci, od kterých hrozí, že osídlí českou zemi, zatímco se české stavy budou oddávat požitkářství.

Celý text je vystavěn na rozhovoru dvou šlechticů, kteří jsou označeni jako *pán* a *zeman*. Ačkoliv to na začátku vypadá, že zeman přijíždí k pánovi pro rady ohledně hospodářství, protože pán je pro svůj úspěch vyhlášeným hospodářem, celá situace se obratem mění: pán přiznává, že ačkoliv má z pivovarů velký příjem, nemá žádný finanční obnos, který by mohl zemanovi půjčit. Zeman odpovídá, že se stejnou situací se setkal už i u jiných šlechticů, a počne pánovi vyprávět příčiny jeho chudoby. Od té doby má text téměř monologický charakter, výpovědi pána slouží spíše jako pobídky, aby zeman ve svých dlouhých monolozích pokračoval. Ačkoliv se na začátku zeman přijel k pánovi poradit ohledně hospodářství, na konci se mu podaří pána přesvědčit, že pivovarnictví není perspektivní obor k podnikání pro zkázonosný charakter pivovarnického produktu.

5.1.4. Autorství

Jméno autora textu se nám nepodařilo dohledat. Známe pouze jméno tiskaře, kterým byl u obou dochovaných vydání z přelomu 16. a 17. století Danyel Sedlčanský. Vzhledem k tomu, že podle Chybova slovníku⁵⁸ byl tento tiskař činný mezi lety 1582 až 1613, patrně nebyl tiskařem staršího vydání z roku 1554.

Vzhledem k tomu, že se text nepřímou dotýká událostí z historie českých zemí 16. století, a navíc je v textu silně přítomný již zmíněný nacionální aspekt a nenávisť vůči německému obyvatelstvu, mohli bychom se domnívat, že se jedná o původní český text. Avšak stejně tak mohl být text z jiného jazyka za předpokladu, že určité pasáže textu byly překladatelem pozměněny.

---

⁵⁸ Dostupný z: <<http://www.clavmon.cz/chyba/>>

5.2. Ediční zásady transkribované edice

5.2.0. Cíl a metoda

K vytvoření transkribované edice nás vedly dva záměry. Tím prvním bylo představit literární památku starší české literatury v podobě, která nebude klást překážky při čtení způsobené rozdílnými pravopisnými zvyklostmi, a učinit ji tak přístupnou širší veřejnosti. Druhým cílem pak bylo vytvořit text podle takových zásad, aby bylo možné využít jej k vědeckému bádání v oblasti diachronní bohemistiky a zařadit jej do diachronně orientovaných textových bank a korpusů.

Všeobecně přijímanými zásadami pro tvorbu transkribovaných edic se staly zásady formulované Jiřím Daňhelkou⁵⁹ a Josefem Vintrem⁶⁰. V mnohém inspirativní jsou i texty Martina Stluky⁶¹ a Františka Martínka⁶², které popisují zásady pro úpravu textů pro diachronní korpus. Nadto v poslední době bylo edičně upraveno a publikováno několik českých textů střední doby⁶³, ve kterých se víceméně ustálil jednotný ediční přístup. Říkáme víceméně, neboť v otázce některých jevů jako např. kolísání kvantity, úpravy interpunkce nebo sjednocování či respektování jednotlivých neobvyklých variant se edice liší⁶⁴.

Naše ediční úpravy formulujeme zde v této poznámce. Jsme si vědomi, že současný stav poznání o vývoji českého jazyka nám nemůže podat vysvětlení ke všem jednotlivým jevům, se kterými jsme se v textu setkali – z toho důvodu cítíme potřebu veškeré naše ediční zásahy explicitně popsat a výsledný stav edice kontrolovat příloženým textově kritickým aparátem obsahujícím seznam emendací.

Úpravy, které se týkají pouze grafického zápisu (např. úprava grafů **w** a **W** na **v** a **V**) jsme prováděli jednotně a bez upozornění na konkrétní výrazy, kterých se taková úprava týkala. V případě variantní podoby určitých výrazů či výskytu neobvyklých slovních tvarů jsme postupovali následovně: v první řadě jsme se snažili inspirovat se výše zmíněnými transkripčními zásadami, potažmo přístupem jiných editorů literárních památek staršího období⁶⁵. V druhé řadě jsme hledali neobvyklé tvary v diachronních jazykových databázích,

⁵⁹ Daňhelka, Jiří (1985).

⁶⁰ Vintř, Josef (1998).

⁶¹ Stluka, Martin (2010).

⁶² Martínek, František (2010).

⁶³ např. Kořínek, Jan (2000); Bridelius, Fridrich (2012); Fidlerová, Alena A. et al. eds. (2010); Hálečková, Šárka – Smyčková, Kateřina eds. (2015); Rvačovská, Vavřinec Leandr (2008).

⁶⁴ srov. např. přístup sjednocovat varianty v Stich, Alexandr (2000) versus ponechávat varianty v Kosek, Pavel (2012).

⁶⁵ především Kosek, Pavel (2012) a Fidlerová, Alena A. (2010).

slovnících a korpusech⁶⁶. Ve všech případech jsme výskyty neobvyklých tvarů porovnávali mezi jednotlivými dochovanými exempláři textu. Primárně jsme vycházeli z transliterované podoby tisku *Rozmlouvání1604NM*; při nejasnostech vznikajících ze špatného fyzického stavu památky jsme přihlíželi do tisku *Rozmlouvání1604S*. V případě, že se neobvyklý tvar vyskytoval v obou exemplářích téhož vydání (a nešlo tedy o mýlku způsobenou nečitelností určitých míst), přihlíželi jsme do exempláře *Rozmlouvání1594NM*. V případě, že se neobvyklá varianta vyskytovala v obou vydáních, předpokládali jsme, že tiskař nečinil stejnou chybu dvakrát, a rozhodli jsme se přepisovat podle originálu. V každém případě jsme náš postup popsali v transkripční poznámce.

5.2.1. Jednotné grafické úpravy textu

V tabulce podáváme přehled grafických úprav, které provádíme bez upozornění na konkrétní jevy. Pod tabulkou jednotlivé úpravy komentujeme.

transliterace	transkripce	příklad
<i>j, ij</i>	<i>i</i>	<i>Rozmlauwánj</i> > <i>Rozmlouvání</i> ; <i>Rytijřského</i> > <i>rytířského</i>
<i>uo</i>	<i>ů</i>	<i>Buoh</i> > <i>Bůh</i>
<i>au, Au</i>	<i>ou, Ou</i>	<i>Rozmlauwánj</i> > <i>Rozmlouvání</i>
<i>y (předložka)</i>	<i>i</i>	<i>y také</i> > <i>i také</i>
<i>cy, cý, ffy, zý</i>	<i>ci, cí, ši, zí</i>	<i>wěcy</i> > <i>věci</i> ; <i>aužitcých</i> > <i>oužitcích</i> ; <i>wffyckni</i> > <i>všickni</i> ; <i>mnozý</i> > <i>mnozí</i>
<i>fy, fý (v náležitých případech)</i>	<i>si, sí</i>	<i>Wfy</i> > <i>vsi</i> ; <i>mufým</i> > <i>musím</i>
<i>v (na začátku slova)</i>	<i>u</i>	<i>vkazowati</i> > <i>ukazovati</i>
<i>b</i>	<i>b</i>	<i>bráti</i> > <i>bráti</i>
<i>ff</i>	<i>f</i>	<i>treffuge</i> > <i>trefuje</i>
<i>g (v platnosti pro j)</i>	<i>j</i>	<i>gfem</i> > <i>jsem</i>
<i>g (v platnosti pro g)</i>	<i>g</i>	<i>grunt</i> > <i>grunt</i>
<i>ey, ya, yá</i>	<i>ej, ja, já</i>	<i>neywěťffj</i> > <i>největší</i> ; <i>yakž</i> > <i>jakž</i> ; <i>yá</i> > <i>já</i>
<i>f (ve funkci s)</i>	<i>s</i>	<i>gfem</i> > <i>jsem</i>
<i>ff, fs, Sf</i>	<i>š⁶⁷</i>	<i>neywěťffj</i> > <i>největší</i> ; <i>nás</i> > <i>náš</i>
<i>tia</i>	<i>ťa</i>	<i>Měšťiané</i> > <i>měšťané</i>

⁶⁶ Madla; ESSČ; SDTB; SyD.

⁶⁷ Po úpravě majuskulních a minuskulních grafů podle dnešního úzu se graf Š v textu nevyskytuje.

<i>tie</i>	<i>tě</i>	<i>Wytiff<u>t</u>iena > vyti<u>š</u>těna</i>
<i>w</i>	<i>v</i>	<i>Rozmlau<u>w</u>ánj > Rozmlou<u>v</u>ání</i>
<i>Rž, Cz</i>	<i>ř⁶⁸, Č, č</i>	<i><u>R</u>žetězy > řetězy, <u>C</u>zechové > Čechové</i>
<i>Zě</i>	<i>Že, že</i>	<i><u>Z</u>ě > Že</i>

Tabulka 9: Přehled jednotných grafických úprav textu.

- kvantitu dlouhého *í* zachycenou v spřežkou **ij** či formou **j** označujeme diakritickým znaménkem a píšeme **í**;
- kvantitu dlouhého **ů** označenou v transliteraci kroužkem zachováváme. Stejným grafem **ů** v transkripci přepisujeme i jediný případ, kdy se v transliteraci vyskytuje spřežka **uo** (její výslovnost v této době byla již monoftongizovaná, jedná se tedy patrně o grafický relik⁶⁹);
- staročeské **ú** uprostřed slov ponecháváme podle původního výskytu;
- skupinu **au** v českých slovech přepisujeme jako **ou**;
- graf **y** v pozici samostatně stojící předložky *i* přepisujeme jako **i**;
- původní psaní tvrdého **y/ý** ve skupinách **cy, cý, šy, zý** zahrazujeme měkkým **i/í** a píšeme **ci, cí, ši, zí**;
- v náležitých případech ve skupinách **sy, sý** nahrazujeme tvrdé **y/ý** měkkým **i/í** a píšeme **si, sí**;
- variantní označení hlásky *b* grafy **b** a **ě** přepisujeme jednotně jako **b**, neboť rozdílná distribuce původních dvou variant byla dána pouze pozičně, nikoli fonologicky⁷⁰;
- dvojici **ff** v českých slovech přepisujeme jako **f**;
- původní formu **g** v případě, kdy označovala hlásku *j*, přepisujeme jako **j**. V případech, kdy označovala hlásku *g*, ponecháváme **g**;
- graf **y** ve skupinách **ey, ya, yá** nahrazujeme grafem **j** a píšeme **ej, ja, já**;
- variantní grafy **f** a **s** pro zápis hlásky *s* sjednocujeme na **s**;
- spřežky **ff** a **fs** označující hlásku *š* přepisujeme jako **š**;
- spřežku **tia**, vyskytující se ve tvarech substantiva *Měšťiané*, přepisujeme jako **ťa** (*Měšťané*) – forma **tia** se v této době od formy **ťa** výslovnostně nelišila⁷¹;

⁶⁸ Majuskulní **Ř** se po úpravě psaní majuskulních a minuskulních grafů v textu nevyskytuje.

⁶⁹ Porák, Jaroslav (1983); Šlosar, Dušan (2008); tuto skutečnost potvrzuje i fakt, že v každém z vydání nalezneme jeden případ užití digrafu **uo**, avšak pokaždé na jiném místě (v tisku *Rozmlouvání1604NM* se vyskytuje výraz *Buoh*, v tisku *Rozmlouvání1594NM* variantou *Bůh*; v tisku *Rozmlouvání1604NM* se vyskytuje výraz *muog*, zatímco v tisku *Rozmlouvání1594NM* najdeme variantu *mũg*).

⁷⁰ Koupil, Ondřej (2012); Koupil, Ondřej (2003); Porák, Jaroslav (1983); Kosek, Pavel (2012).

⁷¹ Porák, Jaroslav (1983), s. 29-30.

- spřežku **tie**, vyskytující se ve výrazu *Wytiffstiena*, přepisujeme jako **t'a** (*Vytištěna*); v této době se formy **tie** a **tě** výslovnostně nelišily⁷². Užití spřežky **tie** v tisku je patrně způsobeno tím, že výraz *Wytiffstiena* je vytištěn větším typem liter než zbytek textu; podle Poráka⁷³ tiskař nemusel mít odpovídající literu ve všech typech písma;
- graf **w** přepisujeme jako jednoduché **v**;
- majuskulní spřežku **Sf** přepisujeme jako **š**, spřežku **Rž** přepisujeme jako **ř**, **Cž** jako **Č** nebo **č**, **Zě** jako **Že** nebo **že**;

Graf **v** vyskytující se v pozici samostatně stojící předložky přepisujeme jako **u**. Výrazy začínající literou **v** ve funkci pro hlásku *u* přepisujeme s krátkým **u**; problémem v tomto případě je, že **v** neoznačuje kvantitu, tudíž není zcela jisté, jaké zvukové realizaci v době vzniku textu tato forma odpovídala. Vzhledem k tomu, že v textu *Rozmlouvání* diftongizace *ú > ou* proběhla téměř v plném rozsahu (až na 4 výskyty staročeského dlouhého *ú* ve slovech *jsú, jsúc, všemohúci, řkúci*), přepisujeme v souladu se současnými edičním přístupem⁷⁴ jako krátké **u**. Při této úpravě nám pak v edici vznikají dvě konkurující si dvojice: *umysl* (2 výskyty) x *oumysl* (1 výskyt) a *užitek* (3 výskyty) x *oužitek* (9 výskytů). Variantní výskyty těchto dvojic v textu ponecháváme.

Distribuci majuskulí a minuskulí provádíme podle novodobých pravopisných zásad. Ve dvou případech opravujeme distribuci měkkého **i** a tvrdého **y** v gramatické koncovce (*Léta minuli > léta minuly* 83; *Přátely > přáteli* 58) podle současných pravopisných pravidel⁷⁵. Formu *mně* v akuz. sg. ponecháváme podle originálu.

5.2.2. Kvantita

Podle Josefa Vintra jsou edice odstraňující kolísání v kvantitě vokálů nepoužitelné pro jazykovědné bádání⁷⁶. Ediční snahu ponechat kvantitu co možná nejvěrněji podle originálu najdeme v uplatnění např. v edici *Jesliček*⁷⁷ nebo v antologii *Františku Xaverský, vyslanče přesmořský*⁷⁸, přičemž v obou edicích je zřejmá snaha zachytit veškeré odlišnosti v ediční poznámce.

⁷² Tamtéž, s. 27-29.

⁷³ Tamtéž, s. 27.

⁷⁴ Fidlerová, Alena A. (2010); Kosek, Pavel (2012); Šlosar, Dušan (2008).

⁷⁵ V případě spojení *léta minuly* píšeme tvrdé **y**, abychom zachytili původní zvukovou podobu.

⁷⁶ Vintř, Josef (1998)

⁷⁷ Kosek, Pavel (2012), s. 260.

⁷⁸ Andrlová, Alena A. (2010), s. 224

Při přípravě naší edice jsme se také snažili zachovávat původní kvantitu co možná nejbezprostředněji podle originálu. Nutno podotknout, že kvantita je v tisku – až na příklady, které jmenujeme v této kapitole – značena důkladně. Nadto se neobvyklé výskyty z hlediska kvantitativy vyskytují systematicky, tzn. určité výrazy či výrazy od nich odvozené se v textu vyskytují ve více případech (např. slovní čeleď *vezti* vždy s krátkým *e*) či najdeme výrazy, které jsou blízké z hlediska typologie (např. příslovce podle dnešního úzu zakončena na *-i/y* se v textu objevují s dlouhou koncovkou *-i/y*, např. *vzdálí*, *přátelský*). Výskyty neobvyklých variant také často najdeme v obou vydáních textu (např. kolísání koncovky *-i* a *-í* v 1. os. sg. sloves typu *kupovat*, např. *děkuji x děkují*).

U neobvyklých variant, které se v textu vyskytly pouze jednou, jsme jednak porovnávali rozdíly mezi dvěma vydáními textu *Rozmlouvání*, dále jsme hledali výskyty týchž tvarů v diachronních korpusech a databázích⁷⁹ a přihlíželi jsme k edičním postupům uvedených publikací.

V souladu se současným edičním přístupem reprezentovaným především publikacemi *Jesličky* a *Františku Xaverský, plavče přesmořský* ponecháváme původní dlouhou kvantitu v těchto tvarech:

- v plurálových tvarech lexému *náš* v gramatické příponě (*poddaní naši*, *poddaným naším*, *naší poddaní*, *našich velkých statkův*, *našich starých otvůc šlapěje*);
- v komparativním adverbium *raději*;
- v adverbiiích *vzdálí*, *přátelský*, *prvé*, *zdrávě*;
- v nom. pl. substantivu *troupi*;
- u číslovek *tří* a *tříkrát*.

Na základě porovnání obou dochovaných vydání a porovnání výskytu neobvyklých variant v diachronních korpusech a databázích ponecháváme dlouhou kvantitu ve výrazech *mínce* (akuz. pl.), *nerád bych*, *milostí* (gen. sg.), dále ve slově *pivovár* a výrazech odvozených.

Původní krátkou kvantitu ponecháváme v souladu s přístupem jmenovaných edic v těchto případech:

- v substantivu *mlátníkův* (gen. pl.);
- ve všech výrazech utvořených od lexému *vézt* (*vezti*, *odvezti*) a ve tvaru *přivesti*;
- ve výrazech *nim*, *tim* a *timto* (instr. sg.);

---

⁷⁹ Madla; SDTB, SyD.

- v předponě výrazu *přilišného*.

Na základě porovnání obou dochovaných vydání a porovnání výskytu neobvyklých variant v diachronních korpusech a databázích ponecháváme původní krátkou kvantitu ve výrazech *zaroveň, jizdy* (gen. sg.), *hospodařnější, lesich* (loc. pl.), *šlapěje* (nom. pl.), *pana* (gen. sg.), *panův* (gen. pl.), *neprohrál, kvíti* (loc. pl.), *lidi* (gen. pl.), *shledáni* (nom. pl.), *ve psi* (loc. sg.).

Kolísání kvantity ponecháváme v těchto případech:

- varianty *musím a musim*.
- varianty *aksamítové a aksamitové*.
- výrazy *přijdou a přijde* oproti *přijíti*.

V textu se vyskytuje tendence ke psaní dlouhého *i* (formou **j/ij**) v 1. os. sg. verb typu *kupovat* (*oznamují, vystavují, nepochybují, děkují*). Vedle 5 výskytů sloves zakončených na dlouhé *-í* se v textu vyskytují 4 tvary sloves zakončených krátkou koncovkou *-i* (*děkuji, pamatuji, naději se*). Tento jev identifikuje Alexandr Stich; v ediční poznámce *Starých pamětí kutnohorských* jej považuje za výraz dobové tiskařské uzance⁸⁰ a variantní výskyty s dlouhou koncovkou upravuje na krátké *-i*⁸¹. Na „absolutní“⁸² koncové *-í* upozorňuje Petr Nejedlý, který nabízí interpretaci tohoto jevu coby „zápisové manýry.“⁸³ Nejdůkladněji se tímto jevem zabývá Dušan Šlosar u Michny z Otradovic⁸⁴ a interpretuje jej jako hyperkorektnost⁸⁵. Jak jsme již ukázali, tento jev má v textu více výskytů a jeho distribuce se v obou vydáních shoduje. Podle Josefa Vintra je navíc vhodné zachovávat v edicích hyperkorektní tvary.⁸⁶ Z toho důvodu jsme se rozhodli ponechat varianty s krátkými i dlouhými koncovkami podle originálu.

Kvantitu upravujeme v těchto případech: výraz *duchod* na *důchod*; výraz *víná* na *vína*; (gen. sg.); výraz *dal* na *dál*. Tyto příklady považujeme za tiskové chyby – nenašli jsme doklady o jejich použití v jiných textech a v tisku *Rozmlouvání 1594NM* se nachází varianty odpovídající dnešnímu pravopisnému úzu.

⁸⁰ Stich, Alexandr (2000), s. 539.

⁸¹ Tamtéž, s. 543.

⁸² Nejedlý, Petr (2010), s. 209.

⁸³ Tamtéž, s. 209.

⁸⁴ Šlosar, Dušan (1969), s. 343.

⁸⁵ Tamtéž, 343.

⁸⁶ Vintř, Josef (1998).

5.2.3. Další neobvyklé hláskoslovné jevy

Veškeré další formy, které se liší od dnešní pravopisné podoby (*všeckno, všecek, všickni, sedlský, jedinkou, kotčím, hedbávné, skůro, stkvostně, dokudž, pokudž, předce, tedáž*) přepisujeme podle originálu.

Dále ponecháváme:

- kolísání ve tvarech slovesa *být* s náslovným *j-* a bez něj;
- veškeré výrazy, kde proběhla diftongizace *y > ej*;
- veškeré výrazy s protetickým *v-*.
- tvary slovesa *být* v 2. os. pl. podmiňovacího způsobu s hláskou *š* v osobní koncovce (*abyšte, byšte*)

5.2.4. Zdvojené hlásky

Zdvojené konsonanty ve slovech cizího původu ponecháváme podle originálu (*refformationis, pollitiae*) a stejný postup volíme i u přejímek z cizích jazyků (*Summu*). Ponecháváme zdvojené hlásky ve výrazech *pesské* a *poddaní*, neboť jsou motivovány slovotvorně a patrně odrážely výslovnost. Zdvojené *d* ve výrazu *radda* upravujeme v souladu s ediční praxí⁸⁷ na *rada*. Dlouhé *c*⁸⁸ ve slově *nětco* ponecháváme psáno podle originálu jako *nětco*.

5.2.5. Slova cizího původu

V otázce přepisu přejímek z cizího jazyka se řídíme radou Josefa Vintra⁸⁹ slova cizího původu upravovat. Pavel Kosek slova cizího původu v edici *Jesliček* transkribuje podle originálu, neboť se domnívá, že jejich grafická podoba zobrazuje stupeň zdomácnění.⁹⁰ Z toho důvodu zachycujeme původní podobu emendovaných výrazů do textově kritického aparátu.

5.2.6. Asimilace znělosti

Současný ediční přístup změny způsobené asimilací znělosti normalizuje podle dnešního pravopisného úzu, avšak zachovává distribuci *s-* a *z-* v předponě⁹¹. V textu *Rozmlouvání* se vyskytuje varianta výrazů utvořených od lexému *způsob* se *s-* i se *z-* (*spůsobu* x *způsobiti*) a výraz *spýchali*. Oba tyto případy přepisujeme v souladu se současným edičním přístupem podle originálu.

⁸⁷ např. Šlosar, Dušan (2008), s. 565; Stich, Alexandr (2000), s. 535.

⁸⁸ Porák, Jaroslav (1983), s. 94-95; Šlosar, Dušan (2008), s. 565.

⁸⁹ Vintř, Josef (1998).

⁹⁰ Kosek, Pavel (2012), s. 267.

⁹¹ srov. Fidlerová, Alena A. (2010), s. 221, s. 224; Kosek, Pavel (2012), s. 259.

5.2.7. Interpunkce

Podle Jiřího Daňhelky⁹² je vhodné text opatřit interpunkcí řídicí se současnými pravopisnými zásadami, avšak je třeba respektovat jazykové zvláštnosti a rozvržení původního textu. Úkolem vkládání interpunkce podle současných pravidel pak je, aby textu dopomohla k přehlednosti a srozumitelnosti⁹³. Podobně radí i Josef Vintr⁹⁴ a tentýž přístup najdeme v uplatnění v edicích starších českých literárních památek⁹⁵.

Z hlediska syntaxe je text *Rozmlouvání* v mnohém rozdílný oproti dnešnímu úzu a pro dnešního čtenáře by zachování původní interpunkce představovalo potíže při čtení. Z toho důvodu upravujeme čárky v textu podle současných pravidel. Znaménka vyššího řádu (tečky, dvojtečky, otazník) a závorky ponecháváme podle originálu.

Přesto, že interpunkci výrazně upravujeme, zachováváme původní členění textu a vztahy mezi jednotlivými promluvami. Náš přístup není motivován pouze snahou zpřístupnit text širší veřejnosti; domníváme se, že v případě, kdy text rozčleníme za pomoci interpunkce podle dnešních pravidel, se text stane přístupnějším i pro studium syntaxe, protože tato úprava dá lépe vyniknout vztahům mezi jednotlivými promluvami⁹⁶.

5.2.8. Mezislovní předěly

Mezislovní předěly upravujeme jednotně podle dnešního pravopisného úzu. Původní odlišnosti zachycujeme v textově kritickém aparátu. Příklonku *-li*, která byla v původním textu tištěna vždy s dohromady s předcházejícím výrazem, oddělujeme spojovníkem. Podle originálu necháváme výrazy *zouplna* a spojení *a však*.

5.2.9. Grafická úprava

Latinský text z titulního listu, který je v tisku graficky odlišen, zvýrazňujeme v edici kurzívou. Odkláníme se tak od rady Josefa Vintera⁹⁷, abychom text formálně co nejvíce sjednotili. Napodobením původní grafické úpravy textu různými typy písma podle našeho názoru jednak podáme čtenáři autentičtější dojem z textu, jednak může i typografické odlišení textu poukázat na jevy, které jsou předmětem studia diachronní jazykovědné bohemistiky (rozdílná grafická úprava poukazuje na citátovou povahu výrazů, naproti tomu cizí slova tištěná stejným typem písma jako zbytek textu můžeme chápat jako slova přejatá). Římská

⁹² Daňhelka, Jiří (1985).

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Vintr, Josef (1998).

⁹⁵ Fidlerová, Alena A. (2010), Kosek, Pavel (2012), Šlosar, Dušan (2008).

⁹⁶ srov. Martínek, František (2010).

⁹⁷ Vintr, Josef (1998).

číslice z titulního listu, která označují letopočty, převádíme na čísla arabská (*M.D.LIIII* > 1554). Další výskyty římských číslic ponecháváme v původní formě, avšak přepisujeme je velkými literami a bez interpunkčního znaménka za číslicí (xvij.>XVII).

Nezachováváme původní rozvržení textu: namísto toho každou promluvu oddělujeme novým odstavcem. Nahrazujeme tak typografické znaménko ¶, které v originále slouží patrně k přehlednější orientaci v textu (vyskytuje se vždy na začátku nové promluvy).

5.3. Ediční zásady transliterované edice

5.3.0. Cíl a metoda

Transliterovaný text může sloužit jako materiál ke studiu vývoje českého pravopisného systému. Pro takové účely jsme text upravovali způsobem, aby konečná podoba co nejvěrněji zachycovala veškeré jevy, které jsou z hlediska takto orientovaného bádání sémanticky relevantní, a vyřazovala prvky, které jsou pouze výsledkem formálního ztvárnění textu.

Dosud nepřekonaný popis grafické stránky tisků středního období podává Jaroslav Porák v příručce *Humanistická čeština*⁹⁸. Mezi novějšími příspěvky k tomuto tématu jmenujme především kolektivní sborník *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*⁹⁹, z dalších textů pak především vybrané práce Pavla Koska¹⁰⁰. Inspirativní je také ediční přístup Ondřeje Koupila¹⁰¹.

Jako výchozí dokument nám posloužil tisk *RozmlouváníNM1604* ze sbírky Knihovny Národního muzea. Výsledný stav transliterace jsme kontrolovali podle tisku *Rozmlouvání1604S* ze sbírky Knihovny Královské kanonie premonstrátů.

Při převodu původního textu do transliterované podoby jsme se snažili zachovat původní ortografický plán textu co nejvěrněji. O veškerých edičních úpravách informujeme zde v ediční poznámce a v textově kritickém aparátu podáváme soupis emendací. Ačkoliv text z hlediska pravopisu v některých případech kolísá (např. distribuce forem **j/ij** pro označení hlásky *í* nebo variantní označení slabiky *tě* formami **tě/tie**), respektujeme veškeré varianty podle originálu. Emendujeme pouze zřejmé tiskové chyby, jako jsou nezvyklé podoby výrazů, jejichž logické odůvodnění ukazuje spíše na tiskařskou chybu než na neobvyklou variantu

⁹⁸ Porák, Jaroslav (1983).

⁹⁹ Čornejová, Michaela – Rychnovská, Lucie – Zemanová, Jana eds. (2010).

¹⁰⁰ Kosek, Pavel (2014); Kosek, Pavel (2012).

¹⁰¹ Koupil, Ondřej (2012); Koupil, Ondřej (2003).

(např. výraz *opnstili* nebo vložení mezislovní hranice ve výrazu *nežl i*). Na původní podobu takovýchto případů upozornujeme v textově kritickém aparátu.

5.3.1. Úprava textu

V edici respektujeme původní rozvržení textu na řádky. Za výhodu takového přístupu považujeme především možnost odkazovat současně k transliterované edici i k původnímu tisku. Koupil¹⁰² se domnívá, že díky tomuto přístupu můžeme upozornit na souvislosti typografie s ortografií: určitý způsob zápisu by mimo jiné mohl být motivován i rozsahem volného místa na řádku. Tento argument přijímáme, současně jsme si však vědomi toho, že pokud bychom chtěli zkoumat vliv typografie na ortografický stav literární památky, je nutné studovat původní tisk. Nicméně zachováním původního rozvržení textu na řádky je možné na nezvyklé jevy přehledně upozornit.

Původní stránkování uvádíme pomocí kódu **foliace**, do kterého zapisujeme informaci ve formátu *l Alrst.*: *l* označuje námi dodatečně vytvořené číslování jednotlivých pagin; *Al* označuje údaj o archu; písmeno *r/v* označuje, zda se jedná o recto či verso folia; zkratka *st.* označuje, že se jedná o starý tisk. Předěly slov na konci řádku a hranice mezi slovy dodržujeme důsledně podle předlohy. Ve snaze upozornit na neobvyklé jevy, ale současně nekomplikovat čtení textu přidáváním poznámek či tagů přímo do textu, vkládáme speciální interpunkční znaménka: u slov, která dnes píšeme zvlášť, ale v tisku jsou tištěna dohromady, vkládáme na místo dnešního mezislovního předělu znaménko *˙* (*že:bych* 40). Co se týče slov rozdělených na konci řádku: pokud je v originálu spojení dvou částí slova graficky naznačeno spojovníkem, přepisujeme spojovník v původní typografické podobě = (*zwlá= fftě* 40-41). V případě, kdy je slovo rozdělené na konci řádku bez spojovníku, vkládáme znak *|* (*w pra| wdě* 45-46). Stránkové kustody nepřepisujeme, různé velikosti písma (což je jev, který se týká pouze titulního listu, neboť zbytek textu je vytištěn jednotným typem a velikostí liter) nerozlišujeme. Veškerý český text (včetně přejímek z němčiny jako *grunth* či *Purgkmiftrowi*, názvu dokumentu *Ordo refformationis pollitiae* a římských čísel, které jsou tištěny stejným typem liter jako zbytek dokumentu) přepisujeme fontem Times New Roman velikostí 12. Latinský text z titulní strany, který je tištěn antikvou, přepisujeme stejným fontem a zvýrazňujeme jej kurzívou. Litery slitku v latinském výrazu *intellectum* z titulní strany přepisujeme zvlášť.

---

¹⁰² Koupil, Ondřej (2003), s. xxxii.

Pro přepis textu používáme tyto grafy: *b, b̂, c, č, d, d', f, h, g, y, k, l, m, n, ň, p, r, ř, s, f, t, t', v, w, x, z, ž, B, C, D, G, H, J, K, L, M, N, P, R, S, T, W, Z, a, á, e, é, ě, i, o, u, ú, ů, A, E, Y, O* (pro některé hlásky pak případně příslušné digrafy, které jsou kombinací dvou grafů). Důsledně dodržujeme distribuci majuskulí a minuskulí. Rušíme varianty grafů bez ortografického významu, tj. grafy **i** a **j** ve variantě bez tečky nebo variantní zápis druhého grafu **f** ve skupině dvou po sobě jdoucích grafů **ff**, která má podobu tohoto grafu „bez zobáčku“ – tyto variantní zápisy považujeme za pouhý typografický rozdíl¹⁰³. Z dalších takových prvků jmenujme např. výskyt spřežky **ij**, kdy je nad literou **i** vytištěna čárka. Podle Poráka¹⁰⁴ se však varianty s čárkou v této době nepoužívalo pro označení vokalické kvantity – z tohoto důvodu tuto odlišnost pojmáme jako typografický rozdíl a přepisujeme jednotně jako **ij**. Vedle toho např. v distribuci dvojího typu označení pro hlásku *b* formami **b/b̂** nacházíme jistou systematickosti: grafém **b** se vyskytuje zpravidla uprostřed slova, grafém **b̂** zpravidla na začátku a na konci slova – tyto varianty tedy považujeme za varianty s ortografickým významem a přepisujeme je.

V textu ponecháváme původní interpunkci tvořenou na rétorickém principu. Kromě virgule (/) rozlišujeme kommy (,), tečky (.) a dvojtečky (:). V jednom případě se vyskytuje interpunkční znaménko § ve funkci otazníku. Pavel Kosek¹⁰⁵ identifikuje dva typy znamének ve funkci dnešního otazníku, a sice ? a §. Z toho důvodu přepisujeme původní interpunkční znaménko. Mezery kolem interpunkce se řídí současnými pravopisnými pravidly. Dále přepisujeme podle originálu členící znaménko ¶. Nejedná se o interpunkční znaménko, nicméně výrazně napomáhá k přehlednější organizaci textu (zvláště v případě, kdy přepisujeme text podle původního řádkování), proto zachováváme.

Zkratky nerozepisujeme, jejich původní podobu napodobujeme indexovým znaménkem (*wffe^o mé^o 77*) či použitím diakritického znaménka (*na tō zysku 81*). V případě zkratky označené diakritickým znaménkem ve formě háčku nad grafem **t** používáme znak **t̂** (*gt̂ 322, 340*), abychom ji typograficky odlišili od grafu **t'**. Ustálenou zkratku *etc.* nerozepisujeme.

Emendujeme pouze zjevné tiskařské chyby; informace o emendacích zveřejňujeme v textově kritickém aparátu. Poznámky pod čarou do transliterované edice nevkládáme za účelem podat co nejbezprostřednější dojem z textu v původní ortografické podobě.

¹⁰³ Toto rozlišení na typografické a ortografické varianty činíme na základě poznatků současné diachronně orientované bohemistiky a v kontextu současné ediční praxe.

¹⁰⁴ Porák, Jaroslav (1983), s. 49-58.

¹⁰⁵ Kosek, Pavel (2010), s. 252.

5.4. Textově kritický aparát k transkribované edici

Soupis emendací transkribované edice řadíme pro větší přehlednost do tří kategorií podle typu úprav, které jsme učinili: první skupinu tvoří zjevné tiskařské chyby (např. *zpnsobiti*] *způsobiti*), druhou část tvoří soupis zkratek (např. *všeho*] *wſſe^o*), třetí část pak soupis výrazů, u nichž jsme emendovali kvantitu (např. *důchod*] *Duchod*).

Emendace uvádíme formou *výsledný výraz*] *emendovaný transliterovaný výraz* a označení řádku, na kterém se upravený výraz nachází v transkribované edici.

Zjevné tiskařské chyby:

Pšenici] *Pſſenic y* 28; *nežli*] *nežl i* 69; *nastoupiti*] *naſtaupiti*: 134; *damaškové*] *Damaſſkowá* 75; *řemeslníka*] *Ržem eſlnij=ka* 162; *skutečně byště*] *ſkutečněb yſſte* 84; *opustili*] *opnſtili* 172; *vámi*] *Wa:|Mi*: 59; *gruntové*] *grunto wé* 110; *vožralství*] *wožralſt wij* 125; *rozmohla*] *rozmohl a* 152

Zkratky:

všeho] *wſſe^o* 37; *mého*] *mé^o* 37; *tom*] *tō* 40; *žádného*] *žádnéō* 40; *oumyslem*] *aumyſlě* 52; *tom*] *tō* 74; *tomu*] *to^v* 82; *poctivého*] *poctiwé^o* 89; *svého*] *ſwé^o* 100; *beze všeho*] *beze:wſſe^o* 107; *všemu*] *wſſe^v* 120; *tomu*] *to^v* 136; *slepému*] *ſlepé^v* 141; *čeho*] *če^o* 143; *tom*] *tō* 149; *jest*] *gĭ* 151; *hedbávného*] *hedbáwné^o* 157; *jest*] *gĭ* 159; *kdybychom*] *kdybychō* 170; *dlouho*] *dlau^o* 178 *abychom*] *abychō* 178

Kvantita:

důchod] *Duchod* 93; *vína*] *Wijná* 119; *dál*] *dal* 111

Přejímky:

purkmistrovi] *Purgkmifrowi* 70; *grunth*] *grunth* 112

5.5. Textově kritická aparát k transliterované edici

Předkládáme soupis emendací transliterované edice. Záměrem této edice je podat co nejvěrnější dojem o jazykovém a ortografickém stavu památky: z toho důvodu jsme se do textu snažili zasahovat co nejméně. Emendovali jsme pouze v takových případech, kdy šlo o zjevnou tiskařskou chybu. V případě kolísání kvantity jsme v této edici ponechávali podobu podle originálu.

Soupis jsme uspořádali ve formě: rozsah stran *emendovaná podoba*] *původní podoba*.

Emendované podoby slov píšeme v pravděpodobné podobě odpovídající ortografickému a jazykovému kontextu originálu.

Pffenic] *Pffenic* y 58; *Wá=mi*] *Wa:|Mi*: 117-118; *nežli*] *nežl i* 141; *Damaſſkowá*] *Damaſſkowé* 154; *ſkutečně:byſſte*] *ſkutečněb yſſte* 172; *bez ewſſe<h>o*] *beze:wſſe<h>o* 221; *gruntowé*] *grunto wé* 229; *wožralſwij*] *wožralſt wij* 263; *naſtaupiti*] *naſtaupiti*: 283; *rozmohla*] *rozmohl a* 324; *Ržemeſlnij=ka*] *Ržem eſlnij=ka* 345-346; *opuſtili*] *opuſtili* 369

6. Nejvýraznější rozdíly mezi dvěma vydáními textu *Rozmlouvání*

6.1. Rozmlouvání 1594NM

Během přípravy podkladů pro naši práci se nám podařilo v katalogu Knihovny Národního muzea vyhledat knihopisem neevidovaný výtisk textu *Rozmlouvání* z roku 1594. Tento text se nedochoval celý – chybí mu strany 3 a 4.

Při porovnání textů zjišťujeme, že se jejich pravopisná stránka v některých případech liší. V následující kapitole shrneme nejvýznamnější rozdíly mezi dvěma vydáními textu *Rozmlouvání*.

6.2. Porovnání ortografické stránky dvou vydání

Nejvýraznější změnou je rozdílné psaní měkkého a tvrdého dlouhého *i/ý* po *š*: zatímco v textu z roku 1604 se po hláске *š* pravidelně vyskytuje měkké dlouhé *i*, ve starším textu se vyskytuje tvrdé *ý* (*Waſſj* x *Waſſý*; *Hofpodařněgſſj* x *Hofpodařněgſſý*). Dalším významným rozdílem je konkurence skupiny hlásek *ej* a *aj*: zatímco v textu z roku 1604 se v předponě *nej-*, ve výrazu *dej* a v diftongizované tvaru *nebejvalo* vyskytuje skupina *ej*, ve starším textu na těchto místech najdeme skupinu *aj* (*Dey* x *Day*; *neywijce* x *naywijce*; *neywětſſj* x *naywětſſj*; *nebeywalo* x *nebaywalo*). Dále jsou v tisku z roku 1594 častější formy se skupinou **uo** (*Důchodijch* x *Duochođijch*; *můg* x *muog*; *Groſſſűw* x *Groſſſuow*; *způſobu* x *zpuoſobu*; *způſobný* x *zpuoſobný*). V jednom případě se pak vyskytuje skupina **uo** v textu z roku 1604, zatímco ve starším textu je výraz s **ů** (*Buoh* x *Bűh*). V textu z roku 1604 se majuskulní varianta hlásky *j* označuje formou **J**, zatímco v textu z roku 1594 formou **Y** (*Ját'* x *Yát'*; *Já* x *Yá*; *Jablek* x *Yablek*; *Jacy* x *Yacy*). Dále je ve starším textu silnější tendence ke psaní spřežky **ij** pro označení dlouhého *i*, častěji se tiskne náslovné *j* (formou **g**) ve tvarech slovesa *být*, v několika případech se liší kvantita vokálů *á* a *i*. Významnou změnou je tendence staršího tisku k většímu užívání majuskulních grafů (např. *Rozſſýwal*, *Wožralſtwij*, *Prawdě*, *Wařenij*, *Lety*). Mezi drobnostmi pak jmenujme např. v distribuci *ý/ej* (*ſmeyſſlegijce* x *ſmeyſſlegijce*; *který* x *ktorej*; *peychy* x *pýchy*), distribuci *s/z* v přední pozici (*způſobu* x *ſpuoſobu*; *ſproſtnému* x *zproſtnému*) nebo rozdílný zápis hlásky *j* (*zeytřij* x *zegtřij*; *Panſkey* x *Panſkeg*; *degž* x *deyž*).

Závěr

V práci jsme představili dosud nepříliš známý text *Rozmlouvání*. Přípravou transkribované edice podle vědeckých zásad jsme text jednak zpřístupnili širší veřejnosti, jednak jsme vytvořili textový materiál, který dál může sloužit jako podklad pro výzkum v oblasti vývoje českého jazyka střední doby. Pokud by text prošel jednoduchou formální úpravou¹⁰⁶ je v podstatě připraven pro zařazení jak do diachronních korpusů Českého národního korpusu, tak do *Středněčeské textové* banky ve vokabuláři webovém.

Přípravou transliterované edice jsme vytvořili textový materiál pro výzkum vývoje českého pravopisného systému. Pokud by text prošel jednoduchou formální úpravou, bylo by možné jej zařadit jak do transliterovaného edičního modulu vokabuláře webového, tak do případného korpusu transliterovaných starších českých textů.

V pravopisné analýze jsme podali komplexní analýzu ortografického plánu tisku *Rozmlouvání1604NM*. Nejvýznamnějším objevem této studie je podle našeho názoru popis distribuce dvojího typu **b/b**. Podle našeho zjištění je tento jev v tisku distribuován až na jedinou výjimku zcela pravidelně (**b** zpravidla v první a poslední pozici slova, **b** zpravidla uprostřed slova) a domníváme se, že by mohlo být velmi přínosné porovnat tento jev s dalšími tisky období přelomu 16. a 17. století. Dalším významným objevem jsou jisté tendence v distribuci mezislovních předělů: v tisku se vyskytuje tendence tisknout neplnovýznamová slova (především pomocné tvary slovesa *být* a spojky, ale i zájmena, předložky) dohromady s jim předcházejícím či po nich následujícím výrazem.

V jazykové studii jsme podali výsledky rozboru situace v oblasti proběhlých hláskových změn a morfologie. Můžeme konstatovat, že v oblasti hláskosloví se text výrazně neliší od současné češtiny. V některých případech jsme mohli identifikovat progresivní tvary, ve kterých proběhla diftongizace *y>ej*, avšak z hlediska tohoto jevu je jazyk textu velmi konzervativní. Stejně tomu je i v případě přehlásky *é>í*. Jazyk textu je dnešnímu stavu v mnohém blízký i z hlediska morfologie, kde najdeme pouze několik málo rozdílných jevů. Zajímavé poznatky jsme učinili i při rozboru syntaxe.

Ačkoliv knihopis eviduje pouze dvě vydání tohoto textu (první vyd. z roku 1554, jenž se patrně nedochovalo v žádném exempláři, a dva exempláře vydání z roku 1604), ve sbírce Knihovny Národního muzea se nám podařilo objevit ještě jeden exemplář textu vydaného

---

¹⁰⁶ Stluka 2010; vokabulář webový.

v roce 1594, které knihopis neviduje. Při porovnávání obou těchto vydání jsme zjistili, že se tisky liší v určitých tiskařských návycích (např. rozdíl v distribuci měkkého a tvrdého **í/ý** po **ŋ**), což je zajímavé především z toho důvodu, že oba tisky byly pořízeny týmž tiskařem a mezi dobou jejich vydání uplynulo pouze 10 let. Stručně jsme popsali nejvýznamnější rozdíly.

Soupis literatury

Staré tisky

Rozmlouvání1604NM: *Rozmlauwánj Czlowěka Stawu Rytijřského s Pánem Geho milosti o Hospodářstwij a Důchodijch Piwowářských*. Praha: Sedlčanský, Danyel, 1604. Knihovna Národního muzea, sign. 28 G 00007

Rozmlouvání1604S: *Rozmlauwánj Czlowěka Stawu Rytijřského s Pánem Geho milosti o Hospodářstwij a Důchodijch Piwowářských*. Praha: Sedlčanský, Danyel, 1604. Knihovna královské kanonie premonstrátů, sign. ER X 61

Rozmlouvání1594NM: *Rozmlauwánij czlowěka stawu rytijřského s Pánem geho milosti, o hospodářstwij, a duo chodijch piwowářských. A gest prwé wytisstěná léta Páně M. D. LIIII*. Praha: Sedlčanský, Danyel, 1594. Knihovna Národního muzea, sign. 27 F 00120

Rozmlouvání člověka stavu rytířského s pánem Jeho Milostí o hospodářství a důchodech pivovářských. Praha: Grégr, Edvard, 1879. Knihovna Národního muzea, přívazek 14 konvulutu sign. 67 B 00109

Rozmlauwánj Člowěka Stawu Rytijřského S Pánem Geho milosti o Hospodářstwij a Důchodech piwowářských. *Rozmanitosti: zbjrka wsseho Vžitečného a Obweselugjcyho k sslechtěnj srdce, wybraussenj rozumu a obweselenj mysli. Djl třetj, L. Vacek, František Alois (ed)*. Praha: Hýbl, Jan, 1818. Městská knihovna v Praze, sign. III-5 H 1121

Edice

Bridelius, Fridrich: *Jesličky. Staré nové písničky*. Kosek, Pavel – Škarpová, Marie – Slavický, Tomáš (eds.). Brno: Host, 2012

Drachovský, Jan – Šteyer, Matěj Václav: *Jezuité Drachovius a Steyer. Gramatiky češtiny*. Koupil, Ondřej (ed.). Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2012

Fidlerová, Alena A. – Andrle, Jan et al. (eds.): *Františku nebeský, vyslanče přesmořský. Podoby úcty k sv. Františku Xaverskému v českých textech 17. a 18. století*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2010

Hálečková, Šárka – Smyčková, Kateřina: *Růže chuti přerozkošné. Antologie moravských rukopisných kancionálů 17. a 18. století*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2015

Kořínek, Jan: *Staré paměti kutnohorské*. Stich, Alexandr – Lunga, Radek (eds.). Praha: NLN – Nakladatelství lidové noviny, 2000

Philonomus, Matouš Benešovský: *Grammatica Bohemica. Gramatika česká – Knížka slov českých vyložených*. Koupil, Ondřej (ed.). Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2003

Rvačovský, Vavřinec Leandr: *Massopust. Šlosar*, Dušan (ed.). Praha: NLN – Nakladatelství lidové noviny, 2008

Ediční poznámky

Koupil, Ondřej: Způsob vydání textů. In: Drachovský, Jan – Šteyer, Matěj Václav: *Jezuité Drachovius a Steyer. Gramatiky češtiny*. Koupil, Ondřej (ed.). Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2012

Koupil, Ondřej: Ediční přístup. In: Philonomus, Matouš Benešovský: *Grammatica Bohemica. Gramatika česká – Knížka slov českých vyložených*. Koupil, Ondřej (ed.). Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2003

Kosek, Pavel: Transkripční poznámka. In: Bridelius, Fridrich: *Jesličky. Staré nové písničky*. Kosek, Pavel – Škarpová, Marie – Slavický, Tomáš (eds.). Brno: Host, 2012

Stich, Alexandr: Ediční poznámka. In: Kořínek, Jan: *Staré paměti kutnohorské*. Stich, Alexandr – Lunga, Radek (eds.). Praha: NLN – Nakladatelství lidové noviny, 2000

Fidlerová, Alena A – Andrlé, Jan et al.: Transkripce. In: Fidlerová, Alena A. – Andrlé, Jan et al. (eds.): *Františku nebeský, vyslanče přesmořský. Podoby úcty k sv. Františku Xaverskému v českých textech 17. a 18. století*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2010

Šlosar, Dušan: Edice. In: Rvačovský, Vavřinec Leandr: *Massopust. Šlosar*, Dušan (ed.). Praha: NLN – Nakladatelství lidové noviny, 2008

Internetové zdroje, slovníky, lístkové databáze, korpusy

ESSČ: Elektronický slovník staré češtiny. Vokabulář webový [online]. Dostupné z www: <<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>. Citováno dne 3. 8. 2017

Chybův slovník. Dostupné z www: <<http://www.clavmon.cz/chybyba/>>. Citováno dne 3. 8. 2017

Internetová jazyková příručka. [online]. Dostupné z www: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/>>. Citováno dne 3. 8. 2017

Knihopis: KPS – Databáze Knihopis. [online]. Dostupné z www:

<http://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=KPS>. Citováno dne 3. 8. 2017

Madla: Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny. [online]. Dostupné z www:

<<http://madla.ujc.cas.cz/>>. Citováno dne 3. 8. 2017

Nový encyklopedický slovník češtiny. [online]. Dostupné z www:

<<https://www.czechency.org/>>. Citováno dne 3. 8. 2017

SDTB: Středněčeská textová banka. Vokabulář webový [online]. Dostupné z www:

<<http://vokabular.ujc.cas.cz/banka.aspx?idz=SDTB>>. Citováno dne 3. 8. 2017.

SyD: Cvrček, V. – Vondříčka, P.: SyD - Korpusový průzkum variant. FF UK. Praha 2011

[online]. Dostupné z www: <<http://syd.korpus.cz>>. Citováno dne 3. 8. 2017

Vallex. The Valency Lexicon of Czech Verbs Vallex [online]. Dostupné z www:

<<http://ufal.mff.cuni.cz/vallex>>. Citováno dne 3. 8. 2017

Použitá sekundární literatura

Daňhelka, Jiří: Směrnice pro vydávání starších českých textů. In: *Husitský Tábor 8*, 1985.

Též dostupné z www:

<<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicnipoznamka.aspx?id=DanhelkaSmernice>>. Citováno ke dni 4. 8. 2017

Dudík, Beda: *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte*. Brünn, Carl Winiker, 1852.

Fidlerová, Alena A – Dittmann, Robert – Vladimírová, Veronika S.: Užívání velkých písmen v českých tištěných Bibliích raného novověku. In: Čornejová, Michaela – Rychnovská, Lucie – Zemanová, Jana (eds.): *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902) 23.-25. září 2010, Brno, Česká republika*. Brno: Host, 2010

Jungmann, Josef: *Historie literatury české*. Praha: V komisi knihkupectví F. Řivnáče, 1849.

Karlík, Petr – Nekula, Marek – Rusínová, Zdenka: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN – Nakladatelství lidové noviny, 2012

Kosek, Pavel: Interpunkce českých tištěných kancionálů 17. a 18. století a její transkripce. In: Čornejová, Michaela – Rychnovská, Lucie – Zemanová, Jana (eds.): *Dějiny českého*

pravopisu (do r. 1902). *Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902) 23.-25. září 2010, Brno, Česká republika*. Brno: Host, 2010

Kosek, Pavel: Kancionál Jesličky jako jazykovědný pramen. In: Bridelius, Fridrich: *Jesličky. Staré nové písničky*. Kosek, Pavel – Škarpová, Marie – Slavický, Tomáš (eds.). Brno: Host, 2012

Kosek, Pavel: O grafické stránce barokních exulantských tisků. In: *A cseh barokk új interpretációi (Nové interpretace českého baroka)*. Piliscaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2004

Kosek, Pavel: Prézenní formy slovesa býti v češtině barokní doby. In: Martínek, Fratiňšek – Česká, Jana: *Acta Universitatis Carolinae Philologica 3/2014. Slavia Pragensia XLII*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2014

Martínek, Fratiňšek: Pravopis starších textů versus textový korpus k lingvistickým analýzám. In: Čornejová, Michaela – Rychnovská, Lucie – Zemanová, Jana (eds.): *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902) 23.-25. září 2010, Brno, Česká republika*. Brno: Host, 2010

Nejedlý, Petr: Humanistický a barokní pravopis z pohledu lexikologického. In: Čornejová, Michaela – Rychnovská, Lucie – Zemanová, Jana (eds.): *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902) 23.-25. září 2010, Brno, Česká republika*. Brno: Host, 2010

Porák, Jaroslav: *Humanistická čeština. Hláškosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova, 1983

Pravdová, Markéta – Svobodová, Ivana: *Akademická příručka českého jazyka*. Praha: Academia, 2014

Rysová, Kateřina: K přepisu německých přejímek do češtiny doby střední. In: Čornejová, Michaela – Rychnovská, Lucie – Zemanová, Jana (eds.): *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902) 23.-25. září 2010, Brno, Česká republika*. Brno: Host, 2010

Staročeský slovník. Úvodní stati. Soupis pramenů a zkratek. Bělič, Jaromír (ed.). Praha: Academia, Nakladatelství československé akademie věd, 1968

Stluka, Martin: Zpracování jednotlivých pravopisných systémů v rámci diachronní složky Českého národního korpusu. In: Čornejová, Michaela – Rychnovská, Lucie – Zemanová, Jana (eds.): *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902) 23.-25. září 2010, Brno, Česká republika*. Brno: Host, 2010

Šefčík, Ondřej: K základním pojmům grafémiky. In: Čornejová, Michaela – Rychnovská, Lucie – Zemanová, Jana (eds.): *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902) 23.-25. září 2010, Brno, Česká republika*. Brno: Host, 2010

Šlosar, Dušan: Samohlásková kvantita v době Adama Michny z Otradovic. In *Listy filologické XCII*, 1969

Vintr, Josef: Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické 121*, 1998.
Též dostupné z www:

<<https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicnipoznamka.aspx?id=VintrZasadyTranskripce>>.

Citováno ke dni 4. 8. 2017

Zemanová, Jana: Analýza grafické stránky kancionálu z Ostré Lhoty. In: Čornejová, Michaela – Rychnovská, Lucie – Zemanová, Jana (eds.): *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902) 23.-25. září 2010, Brno, Česká republika*. Brno: Host, 2010

Zíbrt, Čeněk: *Bibliografie české historie. Díl třetí*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906